

Kulturarvsanalys Väg 288 Gimo – Börstil

Östhammars kommun, Uppsala län

Vägplan, 2020-06-02

Samrådshandling

Trafikverket

Postadress: Trafikverket, Box 1214, 751 42 Uppsala

E-post: trafikverket@trafikverket.se

Telefon: 0771-921 921

Dokumenttitel: Kulturarvsanalys

Författare: Sweco; Bo Ulfhielm

Dokumentdatum: 2020-06-02

Ärendenummer: TRV 2019/48354

Uppdragsnummer: 8800007

Version: 1.0

Kontaktperson: Alexander Dufva, Trafikverket

Innehåll

1	Sammanfattning	5
2	Inledning.....	5
2.1.	Kulturarvsanalysen	6
2.2.	Metod och förutsättningar	8
3	Förhistorisk och historisk landskapsutveckling.....	8
3.1.	Sten- och bronsålder (-500 f.Kr)	8
3.2.	Järnålder och medeltid (500 f.kr-1500 e.kr).....	9
3.3.	Historisk och modern tid (1500 e.Kr.-)	11
3.4.	Ortnamnen	15
4	Kända kulturmiljövården.....	16
4.1.	Riksintressen för kulturmiljövården.	16
4.1.1.	Gimo bruk (C22)	16
4.1.2.	Bygden norr om Hökhuvuds kyrka (C18).....	16
4.2.	Regionala kulturmiljöintressen.....	16
4.2.1.	Hökhuvuds kyrka (Ös 16).....	16
4.2.2.	Börstils kyrka (Ös 19).....	17
4.2.3.	Skäfthammars kyrka (Ös 23).....	17
4.2.4.	Bevarandeprogram för odlingslandskapet, Valö.....	17
4.3.	Kommunala kulturmiljöintressen, Östhammars kommun.	17
4.3.1.	Hökhuvuds centralbygd (Ös 16)	18
4.3.2.	Börstils kyrka (Ös 19).....	18
4.3.3.	Skäfthammars kyrka (Ös 23).....	18
4.4.	Byggnadsminnen	18
4.5.	Värdefulla vattendrag.....	18
4.6.	Forn- och kulturlämningar.....	20
5	Särskilt känsliga kulturmiljöer och fornlämningar	21
5.1.	Analysområdets särdrag.....	21
5.2.	Arkeologisk potential.....	23
5.3.	Särskilt känsliga och kostnadsdrivande fornlämningar	23
6	De olika vägkorridorerna. Alternativskiljande effekter och konsekvensbedömning. ..	24
6.1.	Delsträcka 1. Breddning av befintlig väg Gimo-Lysta	26
6.2.	Delsträcka 2. Turkos korridor	28
6.3.	Delsträcka 2. Blå korridor	29
6.4.	Delsträcka 2. Rosa korridor	31

6.5.	Delsträcka 3. Orange korridor	33
6.6.	Delsträcka 3. Grå korridor	34
6.7.	Delsträcka 4. Breddning befintlig väg samt kurvrätning	35
7	Sammanvägd bedömning av alternativen.....	38
	Val av korridor förbi Hökhuvud	39
	Val av korridor öster om Hökhuvud	39
7.1.	Fortsatt arbete.....	40
8	Källor.....	41
8.1.	Historiska kartor	42
	Ord och begreppsförklaringar	54
	Allmänna begrepp	54
	Antikvarisk bedömning.....	55
	Arkeologiska åtgärder enligt kulturmiljölagen	55

1 Sammanfattning

Denna kulturarvsanalys beskriver kända kulturhistoriska värden inom utredningsområdet för väg 288 Gimo-Börstil och utgör underlag för samråd inför val av lokalisering för projektet.

Syftet med föreliggande PM är att på ett övergripande och strukturerat sätt beskriva de kulturvärden och kulturhistoriska sammanhang som finns inom berört landskapsutsnitt. Resultatet ska, tillsammans med andra underlag, bidra till att projektet finner den långsiktigt mest hållbara lokaliseringen av vägen.

Vägsträckningen löper genom en kulturbygd och oavsett korridorsalternativ kommer en nydragning och breddning att få en negativ påverkan på såväl enskilda forn- och kulturlämningar som på kulturmiljöer. Särskilt känsliga kulturmiljöer som identifierats är: Gimo bruk, kyrkomiljöerna i Hökhuvud och Börstil och Gunbyle – en fornlämningstät sträcka genom ett ålderdomligt odlingslandskap.

I valet av vägalternativ förbi Hökhuvud bedöms den Rosa korridoren, norr om Hökhuvud, få minst negativa effekter på kulturmiljön. En stor del av denna sträcka utgörs av åkermark och vägen innebär små fysiska ingrepp i fornlämningar och kulturmiljövärden. Däremot får vägförslaget en inte obetydlig visuell påverkan på kyrkomiljön i Hökhuvud och på det kommunala intresseområdet Hökhuvuds centralbygd. Störst negativa effekter får det Blå alternativet som har en negativ påverkan på såväl kyrkomiljön i Hökhuvud som på viktiga fornlämningsmiljöer. Alternativet blir också en tydlig barriär i Olandsåns dalgång, vilket är ett utpekat vattendrag med höga kulturvärden.

I val av korridor mellan Hökhuvud och Uppskekrika får den Grå korridoren minst negativa effekter på kända kulturmiljövärden, trots att den innebär en nydragning. Orange korridor, som innebär breddning av befintlig väg, skulle medföra ingrepp i flera fornlämningar och en barriär i ett småskaligt odlingslandskap med höga natur- och kulturvärden.

En positiv effekt av samtliga föreslagna alternativ är att belastningen på kulturmiljön i centrala Hökhuvud minskar när landsvägen dras om. En annan positiv effekt av vägplanen är anläggandet av en gång- och cykelvägen längs sträckningen, vilket möjliggör en mer nära upplevelse av kulturlandskapet där en äldre infrastruktur till delar kommer till användning.

Väggårdar i anslutning till befintlig väg kommer att innebära påverkan på fornlämningar och intresseområden för kulturmiljö. I fortsatt planering bör stor vikt läggas på att undvika och mildra ingreppen i dessa. Det gäller både sträckning och detaljutformning, och att föreslagna åtgärder samråds med berörda parter.

En arkeologisk utredning steg 1 för samtliga korridorsalternativ är beställd. Resultatet av denna kommer kan komma att påverka de bedömningar som görs i detta PM.

2 Inledning

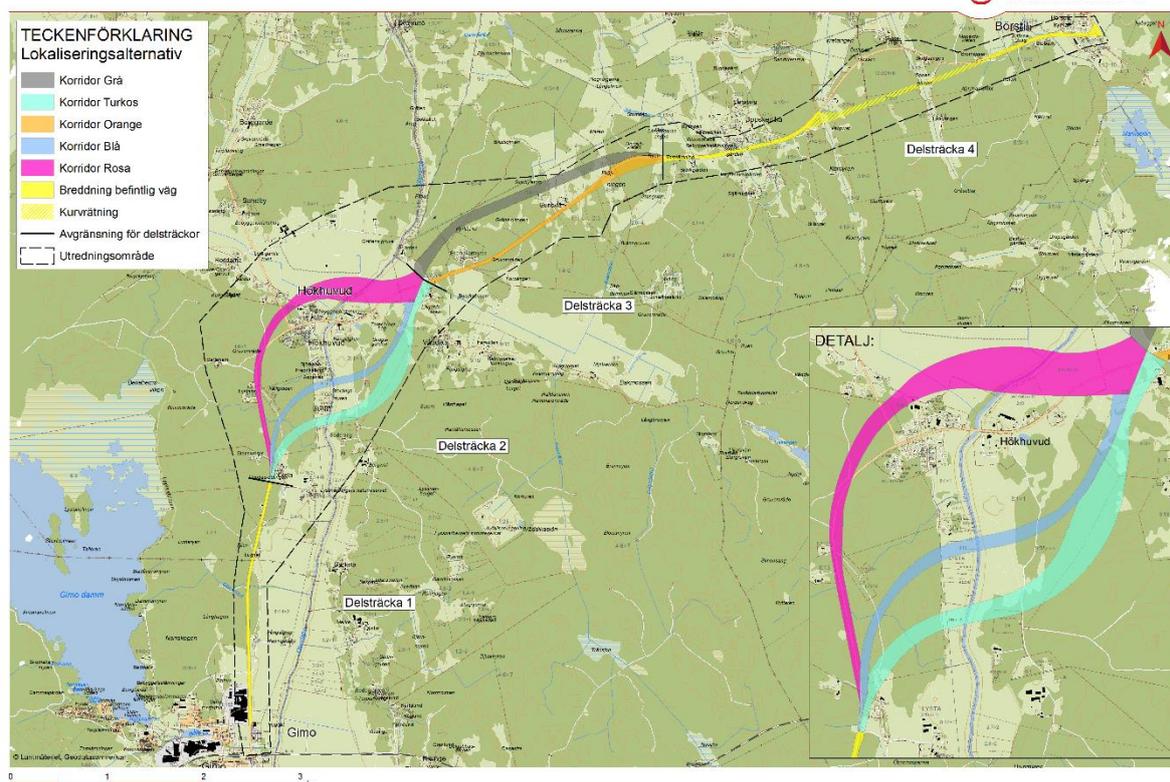
Väg 288 mellan Gimo och Börstil är en regionalt viktig länk och tillhör det funktionellt prioriterade vägnätet med betydelse för pendling både inom kollektivtrafik och biltrafik. Syftet med vägutredningen är att utreda möjligheterna till en ombyggnation som förbättrar trafiksäkerhet och framkomlighet för alla trafikanter. Målet med utredningen är att tillskapa en mötesfri landsväg med en hastighet 100 km/h på minst 95% av sträckan.

I tidigare utförd åtgärdsvalsstudie har åtgärder längs befintlig vägsträckning bedömts ge bättre måluppfyllnad för vägen än en helt ny sträckning. Utredningsområdet har därför avgränsats så att det

huvudsakligen omfattar området kring befintlig väg, det vill säga ca 300 meter kring den befintliga vägen mellan Gimo och Hökhuvud, ett större sammanhängande område med en bredd av ca 2500 meter kring orten Hökhuvud samt ett stråk på ca 500–1500 meter längs vägen mellan Hökhuvud och Börstil.

Inom utredningsområdet har flera förslag på korridorer tagits fram. Förbi Hökhuvud föreslås ett alternativ norr om samhället (Rosa korridor) och två alternativ söder om (Blå och Turkos korridor). Mellan Hökhuvud och Uppskekrika är ett alternativ att följa befintlig väg (Orange korridor) och ett är en nydragning i skogsmark (Grå korridor) norr om nuvarande väg 288.

VÄG 288 GIMO - BÖRSTIL

Figur 1. Översiktskarta med utredningsområdet och förslag på alternativa vägorridorer.

2.1. Kulturarvsanalysen

Denna kulturarvsanalys utgör underlag för samrådshandling – val av lokaliseringsalternativ. Kulturarvsanalysen syftar till att på ett strukturerat sätt hantera kulturmiljön enligt lagstiftning och planering. Resultatet av denna ska, tillsammans med andra underlag, bidra till att projektet finner den långsiktigt mest hållbara lokaliseringen av vägen.

Att bevara kulturarvet är idag en naturlig del i den fysiska planeringen. Det är viktigt att skyddet av kulturmiljön ges en betydande plats och bedrivs långsiktigt. Det som en gång är borta kan inte återskapas och kulturvärdena måste vårdas och underhållas för att kunna upplevas och brukas av framtida generationer.

Trafikverket har bland annat formulerat följande mål med kulturarvsanalysen:

- Analys av den förhistoriska landskapsutvecklingen fram till medeltid – Fornlämningar och områden med potential för fornlämningar redovisade i relation till det förhistoriska

landskapets utveckling, t ex landhöjning. Underlag är t ex FMIS och arkeologiska utredningar som gjorts i området. Identifiera fornlämning av sådan dignitet att länsstyrelsen ej kommer ge tillstånd till ingrepp enligt 2 kap KML. Även särskilt känsliga och/eller kostnadsdrivande fornlämningsmiljöer ska identifieras. Bedömning av arkeologiska insatser samt uppskattning av kostnad inom respektive korridoralternativ.

- Analys av den historiska landskapsutvecklingen från medeltid till nutid – Redovisning och analys av områdets utveckling under historisk tid med fokus på att identifiera kvarvarande strukturer, samband, funktioner och enskilda objekt som är av betydelse för den kulturhistoriska förståelsen/läsbarheten. Markanvändning, bebyggelse, kommunikation, och industriella näringar ska ingå i analysen.
- Fördjupad karaktärisering av området ska utföras utifrån den översiktliga karaktäriseringen och den nya kunskap som tillkommit i detta skede. Fördjupningen innebär att särdragen förtydligas och informationen detaljeras. Karaktäriseringen ska lyfta fram områdets väsentliga särdrag och spegla tidsdjupet från förhistoria till nutid.
- Redovisning av de strukturella förändringar som en ny kommunikationsled innebär för kulturmiljön.
- Känslighetsanalys – Identifiera komplexa/värdefulla kulturhistoriska områden och samband utifrån deras sårbarhet och tålighet för förändringar.
- Identifiera den ur kulturmiljöns synvinkel mest lämpliga och genomförbara alternativet.
- Identifiering och redovisning av alternativskiljande effekter och konsekvensbedömningar.

Figur 2. Dagens väg genom Hökhuvud. Den medeltida kyrkan strax bakom bron över Olandsån.

2.2. Metod och förutsättningar

Utredningsområdet omfattar en korridor längs väg 288 där kulturmiljön och landskapet studerats och analyserats. Vissa utblickar i analysområdets närområde har gjorts för att bättre förstå kulturhistoriska samband och kulturlandskapets utveckling.

Arbetet med kulturmiljöanalysen omfattar framförallt en sammanställning och GIS-bearbetning av känd kunskap. Materialet som har studerats består av litteratur, intresseområden för kulturmiljön, arkeologiska lämningar, äldre kartmaterial, befintlig bebyggelse, höjddata, strandlinjer, samt en studie av hur landskapet ser ut i dag. En fältbesiktning har också gjorts inom ramen för arbetet.

En viktig källa i analysen har varit den byråmässiga kulturmiljöutredning som gjordes inom ramen för en tidigare lokaliseringsstudie år 2011. Då genomfördes också en arkeologisk utredning *steg 1* längs befintlig väg, vilket resulterade i en stor mängd nya lämningar. Denna utredning innebär dock att den fornlämningsbild som förmedlas kan vara något skev, eftersom övriga delar av utredningsområdet inte inventerats med samma noggrannhet. En arkeologisk utredning *steg 1* är beställd för de övriga korridorerna och resultatet av denna kan komma att påverka de slutsatser om lokalisering som presenteras i denna rapport.

3 Förhistorisk och historisk landskapsutveckling

3.1. Sten- och bronsålder (-500 f.Kr)

Vägen mellan Gimo och Börstil löper igenom ett kulturlandskap som i hög grad har präglats av landhöjningen. Höjden över havet är mellan 5 och 30 meter, vilket innebär att området i sin helhet låg under vatten under stenåldern. Under bronsåldern (1800-500 f.Kr) började landet sticka upp och en skärgård bildades. En flack kust och ett relativt snabbt landhöjningsförlopp gjorde att landskapet förändrades snabbt. I slutet av bronsåldern blev den västligaste delen av utredningsområdet fastland och flera stora öar hade bildats i havet utanför. Det finns få kända fornlämningar i området som säkert kan sägas tillhöra perioden. Men potential finns för exempelvis boplatser, hållristningar och gravrösen. En hållristning med skeppsbilder finns vid Ånö, strax norr om utredningsområdet. Sådana brukar främst förknippas med bronsålderskultur, men höjden över havet indikerar här att de ristats under äldre järnålder.

Figur 3. Gravar i form av små stensättningar och rösen i skogsmarken väster om Hökhuvud (L1939:413).

3.2. Järnålder och medeltid (500 f.kr-1500 e.kr)

Bronsålderns skärgård blev under loppet av järnåldern till halvöar och fastland. Uppgrundade vikar gav bördig odlingsmark och det land som stigit upp ur havet koloniserades snabbt under järnåldern. Odlingslandskapet blev alltmer sammanhängande.

Under järnåldern lades gårdarna ofta i brytningen mellan slättbygdens lera och omgivande moränmark. Men tillgången till havet var fortfarande viktigt, vilket indikeras av att bygränserna följer de gamla havsvikarna. Det tycks som om marken uppdelats så att gårdar och byar skulle ha vattenkontakt.

Huvudbygden blev Olandsåns dalgång med bra odlingsmark i anslutning till den vattenled som gick från kusten in mot det centrala delarna av Uppland. Denna vattenled hade betydelse långt in i historisk tid. Längs dalgången finns ett flertal byar som genom ortnamn och förekomsten av gravfält kan härledas till järnåldern. Här finns också flera fynd av runstenar, vilka tillkommit vid slutet av järnåldern. Inskrifterna visar på en brytningstid där en forntida bildvärld och kristna symboler möts. Runstenarna restes på viktiga platser som vid vägar och vadställen. Runstenen vid Hökhuvuds kyrka har tidigare varit placerad vid övergången av Olandsån, medan runristningen vid Roddarne strax norr om utredningsområdet ristats på en häll som vetter mot landsvägen. I Gimo finns en runsten som tidigare varit placerad vid en bro över Gimån, vid nuvarande väg 288.

Förutom by- eller gårdsgravfälten, som också finns vid de uppgrundade vikarna vid Uppskedika och Vaddika, rymmer området ett stort antal gravar i form av rösen och stensättningar som att döma av höjden över havet kan dateras till bronsålderns slut och järnåldern. Flera av dem ligger vid äldre farleder, däremot ligger de vanligen inte vid de byar och gårdar som kan beläggas från historisk tid.

Teckenförklaring

- Gravfält
- Utredningsområde vägplan
- Strandnivå ca år 500

© Lantmäteriet, dnr 109-2010/2667

Figur 4. Utredningskorridorerna med havslinjen omkring år 500 e.Kr då den fasta bebyggelsen börjar etableras längs vikar i en flikig och ö-rik innerskärgård.

Figur 5. Runsten i två delar som står vid prästgården i centrala Hökhuvud (L1943:8411).

Under medeltiden förlorade området sin havskontakt och det agrara landskap vi ser idag tog sin form. Den ålderdomliga strukturen går att läsa i dagens småskaliga jordbrukslandskap, där uppodlade stråk bryts av med steniga och hållbundna partier av ängs- och hagmark. Stenmurar, fornlämningar och ett ålderdomligt vägnät förstärker denna bild. Detta är särskilt tydligt öster om Hökhuvud. Mellan Gimo och Hökhuvud ger den breda dalgången odlingslandskapet en mer storskalig karaktär.

Under medeltiden tillkom områdets kyrkor i Hökhuvud, Börstil och Skäfthammar som viktiga centralpunkter och riktmärken i landskapet. De första kyrkorna var antagligen gemensamma för hela härader, vilket var grundenheten för rättskipning och administration. Sockenkyrkorna var något senare avknoppningar, men också de har oftast förankring i tidigare förhistoriska centralplatser. Börstils kyrka tillkom under första halvan av 1300-talet. Hökhuvuds kyrka är något senare, från 1400-talet, och är den bäst bevarade i området. Strax söder om utredningsområdet ligger Skäfthammars kyrka som också den är medeltida och ligger, precis som Hökhuvuds kyrka, direkt vid Olandsån. Vid Kyrkplatsen har det också funnits en marknadsplats, vilken redovisas på kartor från 1700-talet och framåt. Den kan dock vara avsevärt äldre än så. Lokaliseringen av marknadsplatsen understryker betydelsen av kyrkorna och Olandsån som centrala i landskapet.

3.3. Historisk och modern tid (1500 e.Kr.-)

Vid sidan av jordbruket började under medeltiden också bergsbruket få betydelse för bygdens utveckling. Traktens naturliga malmstråk började tidigt utvinnas. Området fungerade som en del av Dannemora bergsbruksområde, vilken brukar benämnas som en "Bergslag" även om man här inte hade samma privilegier och administrativa indelning som den "juridiska bergslagen" i till exempel Dalarna och Västmanland. De äldsta gruvorna i trakten var i första hand silvergruvor. Att dessa var betydelsefulla i ett större perspektiv visas bland annat av att prästen i Hökhuvud var tvungen att på Gustav Vasas uppmaning flytta från prästgården för att ge plats åt en gruvfogde.

Järnet framställdes från början i bondeägda hyttor nära gruvorna. I början av 1600-talet "industrialiseras" järnhanteringen och mer storskaliga järnbruk börjar anläggas i Norduppland. Järnbruken i trakten fick stor betydelse för Sveriges industriella utveckling.

Gimo bruk grundades i början av 1600-talet på kronans initiativ. Här fanns både malmtillgångar, skogar för kolning och, inte minst, korta transportvägar till utskeppningshamnar. Olandsån fungerade som ett transportband med järn från bruket till utskeppningshamnen i Finngraneström och råvaror och förnödenheter från skeppen i den andra riktningen. Sin nuvarande utformning fick bruksmiljön under 1700-talet. Den välbevarade helhetsmiljön med herrgård, orangerier, park och bruksbyggnader gör att området idag är ett riksintresse för kulturmiljövården och byggnadsminne.

Figur 6. Flygfoto av bruksherrgården med kringbyggnader. Foto: Flygtrafik AB, Upplandsmuseet.

Utvecklingen av bergsbruket fick också stora konsekvenser för den agrara utvecklingen. Brukens behov av träkol gav skogen ett nytt värde. Kolartorp anlades på brukets utmarker och bondgårdar köptes upp för att få tillgång till markerna. Brukens stora behov av kolning, transporter och andra tjänster från agrarsamhället gjorde att jordbruket eftersattes, vilket enligt vissa forskare givit agrarlandskapet den ålderdomliga prägel som på många håll är synlig än idag.

Förutom de torp som tillkommit för brukens behov tillkom kring sekelsiftet 1700 ännu en kategori: soldat- och båtmanstörpen. De hör samman med indelningsverkets införande, vilket innebar att flera gårdar gick ihop och ansvarade för en soldats bostad och uppehälle. Torpen bestod vanligen av en enkelstuga, några ekonomibyggnader och ett stycke åker- och ängsmark. Lämningar efter båtmanstorp finns till exempel intill vägen vid Gunbyle.

Under 1800-talets lopp skedde stora förändringar i jordbruket. En viktig sak var skiftesreformerna. Laga skifte genomfördes vid 1800-talets mitt och innebar att ägorna blev mer samlade och många gårdar flyttade ut från bykärnorna till de egna ägorna. Samtidigt utökades odlingsmarken genom olika utdikningsföretag, bland annat sänktes Olandsån på 1860-talet och stora arealer ängsmark blev odlingsmark. Teknikutvecklingen var en viktig del i jordbruksomställningen. Konstgödsel infördes och plogen med vändskiva av stål blev vanligare, vilket innebar att styvare jordar kunde brukas.

Figur 7. Utdikningar under slutet av 1800-talet gav stora arealer ny jordbruksmark. Dike vid Ågården strax öster om Hökhuvud, som är del av ett större sammanhängande system av diken.

Befolkningen ökade under 1800-talet och ny bebyggelse etablerades på marker utanför bykärnorna, ofta i form av torp. Flera av gårdarna längs vägen mellan Hökhuvud och Börstil har sitt ursprung i denna bebyggelsefas.

Kring sekelskiftet 1900 vände utvecklingen och istället påbörjades en avfolkning av landsbygden och flytt till städerna. En del av arbetskraften från jordbrukssamhället gick också över till bruken och skogsindustrin. Gimo bruk var i drift ända fram till år 1936 då masugnen lades ned. Då hade brukets skogar och träindustri sedan länge haft en större betydelse än järnframställningen. Bruket övertogs av skogskoncernen Korsnäs. Den industrihistoriska traditionen kan dock sägas fortleva genom etableringen av Sandvik Coromants anläggning för hårdstålverktyg, som nu är den största industrin på orten.

Figur 8. Ekonomibyggnader i Hökhuvud med traditionell taktäckning av vass.

Figur 9. Gruvhål inom gruvområde L1943:8490. En av många små järnmalmgruvor i området. Denna har troligen tagits upp i mitten av 1700-talet. Gruvområdet redovisas på en historisk karta med texten "Jerngrufwor upptagne år 1747 av Malm sökaren Anders Kämpe"

3.4. Ortnamnen

Namn på platser är nödvändiga för att orientera sig i landskapet och är en viktig del av vår kulturmiljö. Ortnamnen kan berätta om ursprung, personer, näringsfång, folketro och händelser, och kan leva kvar långt efter att kunskapen om deras ursprungliga betydelse gått förlorad. Sedan den 1 juli år 2000 finns en paragraf införd i kulturmiljölagen med föreskrifter om god ortnamnsred. Paragrafen betonar att god ortnamnsred skall iakttas vid statlig och kommunal förvaltning. Detta innebär bland annat att man inte får ändra hävdvunna ortnamn utan starka skäl.

Många av ortnamnen inom analysområdet är av hög ålder. Namn med efterledet -sta, exempelvis *Lysta*, *Örsta* och *Däcksta* har förhistoriskt ursprung och uppträder ofta tillsammans med gravfält från järnåldern. Flera av namnen i området är naturnamn som, genom att de syftar på ett landskap med betydligt högre vattenstånd, kan antas vara från järnåldern. Byarna *Uppskedika* och *Väddika* har namn som indikerar att de legat vid en havsvik. Samma typ av namn är *Ånö* och *Ytternöttö* vilka idag ligger långt från kusten.

Namn som slutar på -böle syftar ofta på en medeltida nyodling. Gunbyle, centralt i området, är ett sådant ortnamn, där förledet avser ett mansnamn – Gunni – troligen namnet på den som först upptog marken där. Nästa namnfas är de torp som anlagts på byarnas utmarker och senare blivit egna bebyggelseenheter, till exempel *Stenvreten* och *Skogsängen*. Medan *Lugnet* är ett typiskt namn från förra århundradet som inte kopplas till markanvändning utan snarare när en förhoppning om fridfullt boende. Ett intressant ortnamn är också *Betlehem*, som kan ha fått sitt bibliska namn efter en donation till kyrkan.

Figur 10. Varje år uppmärksammas bygdens förhistoriska anor och mytiska namngivare på Torer Höks dag. Foto: Ingela Söderman

Sockennamnet *Hökhuvud* kopplas i folktraditionen till namnet på en person: Torer Hök, som ska ha varit storman i bygden och som ska ligga begravd i Torer Höks grav. En tråkigare, men kanske troligare, förklaring är att platsen i äldre tid var som ett åshuvud som sträckte sig ut i den havsvik som bildades där.

Börstil torde syfta på den ås där kyrkan är belägen och vars trädbeklädda siluett associerades till upprättstående borst. *Gimo* slutligen är också det ett naturbeskrivande namn som antas komma från Gimmu, i betydelsen ”ett vattens utlopp i ett större vattendrag”. Här åsyftas Gimmåns utlopp i Olandsån.

Sammantaget uppvisar området en kronologiskt skiktad ortnamnsflora som speglar bebyggelseutvecklingen från järnålder till historisk tid.

4 Kända kulturmiljövärden

4.1. Riksintressen för kulturmiljövärden.

Riksintresse för kulturmiljövärden skyddas enligt miljöbalken (3 kap 6§). Länsstyrelsen har tillsyn över att riksintressena beaktas i den fysiska planeringen och kommunerna är skyldiga att säkerställa riksintressena i sin översiktsplan. Bestämmelserna i miljöbalken innebär att ett utpekad riksintresse inte får påtagligt skadas av anspråk på ändrad mark- eller vattenanvändning.

Intresseområdena redovisas på kartor i kapitel 6 och bilaga 1.

4.1.1. Gimo bruk (C22)

I södra delen av utredningsområdet tangeras riksintresset Gimo bruk vilket utgörs av en arkitektoniskt intressant bruksmiljö med bebyggelse från 1700- och 1800-talen. Delar av bruket är också byggnadsminne. Gimo bruk anses vara en av landets mest enhetliga och i sin helhet både exteriört och interiört bäst bevarade herrgårdsanläggningar med flyglar, stallängor, orangerier och bevarat inredningsmåleri, och ett av arkitekten Jean Eric Rehns främsta verk.

Uttryck för riksintresset: Stor bruksherrgård från 1700-talet med park och trädgård, rätvinklig plan med bostäder, kolhus, magasinsbyggnader och förvaltarbostad samt bruksdammar och lämningar av järnbruket.

4.1.2. Bygden norr om Hökhuvuds kyrka (C18)

Strax norr om utredningsområdet ligger detta riksintressanta odlingslandskap med en ålderdomlig bebyggelsestruktur, järnåldersgravfält, och ett vägnät av förhistoriskt ursprung. I området ingår även gruvmiljöer från silverbrytning under 1500-talet och järnmalm-brytning under 1700- och 1800-talen.

Uttryck för riksintresset: Gravfält från yngre järnåldern, runristningar, småskaligt odlingslandskap med medeltida karaktär innehållande små åkrar, betesmarker, stenhägnader och ovanligt välbevarad bybebyggelse från 1700- och 1800-talen samt vägnät med förhistoriskt ursprung.

4.2. Regionala kulturmiljöintressen.

4.2.1. Hökhuvuds kyrka (Ös 16)

Intresseområdet utgörs av en kyrkomiljö och sockencentrum som delas av nuvarande väg 288. Söder om vägen är den medeltida kyrkobyggnaden, klockstapeln och den muromgärdade kyrkogården. Norr om vägen är bland annat prästgården men också en gravhög och en runsten som vittnar om platsens betydelse i förhistorisk tid. Ytan omfattas av ett ”förordnande för skydd för landskapsbilden, vilket är en äldre skyddsform för att skydda den visuella upplevelsen av landskapet och reglerar exempelvis dragning av nya vägar. Det krävs länsstyrelsens tillstånd för att inom ytan utföra åtgärder som har negativ effekt på landskapsbilden.

Figur 11. Miljön kring Hökhuvuds kyrka. Flygfoto från 1970-talet. Kulturmiljöbild. Riksantikvarieämbetet.

4.2.2. Börstils kyrka (Ös 19)

Börstils kyrka har medeltida ursprung och kallas ibland för "Roslagens domkyrka" på grund av sin storlek och framträdande plats i landskapet. Söder om vägen ingår en prästgårdsmiljö från 1800-talet samt ett gravfält från yngre järnålder. Det gamla vägnätet och kyrkbyns husgrupperingar berättar om Börstilsbys olika utvecklingsfaser från förkristen tid till 1800-talets utbyggda sockencentrum med sockenstuga, sockenmagasin, skolhus och lärarbostad.

4.2.3. Skäfthammars kyrka (Ös 23)

Omkring 150 meter sydöst om utredningsområdet ligger intresseområdet för Skäfthammars kyrka. Även denna kyrka är medeltida med placering längs Olandsån. I skyddsområdet ingår en inramning av åkermark mellan vägen och ån. Kyrkan omfattas inte av ett landskapsbildskydd.

4.2.4. Bevarandeprogram för odlingslandskapet, Valö.

Norr om utredningsområdet finns en större yta med skog, åker- och ängsmark, som är utpekad som särskilt värdefullt odlingslandskap. Detta område innefattar hela riksintresseområdet "Bygden norr om Hökhuvud" men sträcker sig betydligt längre norrut och omfattar bland annat bygden kring Valö och Draknäs.

4.3. Kommunala kulturmiljöintressen, Östhammars kommun.

De kommunala intresseområdena grundar sig en kulturmiljöinventering som utfördes av Upplandsmuseet år 1999 och redovisas i rapporten "Jord och järn – Kulturhistoriska miljöer i Östhammars kommun". De som ligger i, och i direkt anslutning till, utredningsområdet överlappar de regionala intresseområdena, men är redovisade med större ytor.

4.3.1. Hökhuvuds centralbygd (Ös 16)

Centralbygden i Hökhuvud innehåller fornlämningar som visar bygdens utveckling från bronsålder till järnålder, välbevarad medeltida kyrka, värdefull prästgård från 1700-talet samt gruvor om minner om bergsbrukets tidigare betydelse i området.

Det kommunala intresseområdet omfattar en betydligt större yta än vad som pekats ut i det regionala kulturmiljöintresset Hökhuvuds kyrka. Bland de miljöer som särskilt lyfts fram är, förutom kyrkomiljön, också byarna Roddarne och Veddika och gruvlämningarna kring Betlehems och Roddarne gruvor.

4.3.2. Börstils kyrka (Ös 19)

Medeltida kyrka präglad av ombyggnader på 1850-talet. I miljön ingår många byggnader som visar platsens betydelse som sockenkommunalt centrum, bland annat sockenmagasin, tiondebod från 1700-talet och prästgårdsmiljö från 1800-talet. Det kommunala intresseområdet sammanfaller i stora drag med den yta som pekats ut i regionalt intresseområde (se ovan och kapitel 5).

4.3.3. Skäfthammars kyrka (Ös 23)

Välbevarad medeltida kyrka och spånklädd klockstapel från 1700-talet. I skyddsområdet ingår åkrar och en före detta marknadsplats. Den avgränsade ytan motsvarar det regionala intresseområdet ovan.

4.4. Byggnadsminnen

Gimo herrgård med kringbyggnader samt gamla inspektorsbostaden är byggnadsminne enligt 3 kap 1§ kulturmiljölagen. I byggnadsminnet ingår också allén mellan väg 288 och herrgården.

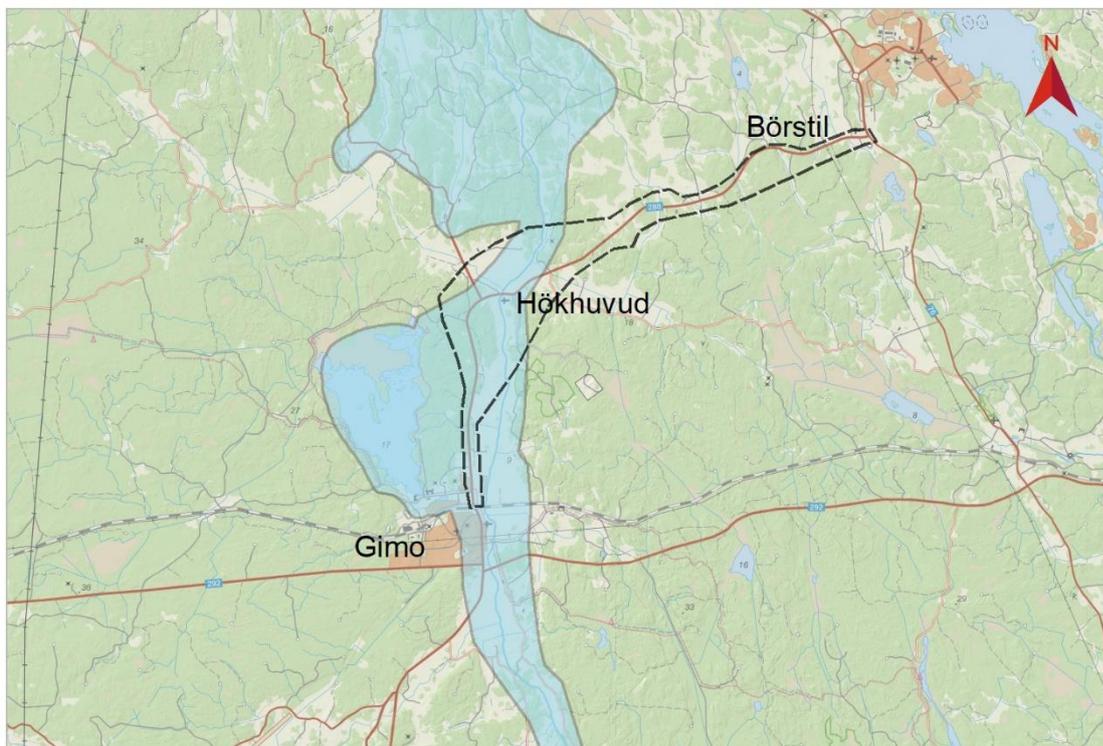
4.5. Värdefulla vattendrag

Olandsån (C213) är utpekad som ett ur kulturmiljösynpunkt särskilt värdefullt vattendrag i Hav- och vattenmyndighetens sammanställning av värdefulla sötvattensmiljöer. Underlaget togs fram inom arbetet med miljö kvalitetsmålet Levande sjöar och vattendrag och har fortsatt att fungera som ett nationellt prioriteringsunderlag.

Åns dalgång binder ihop riksintressena Bygden norr om Hökhuvud och Gimo bruk och fortsätter söderut i en bred korridor. I området ingår även vatten- och dammsystemen i riksintresset Gimobruk.

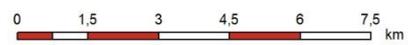

Figur 12. Söder om Hökhuvud rinner Olandsån genom en uppodlad dalgång.

Teckenförklaring

- Utredningsområde vägplan
- Skyddvärda vattendrag

© Lantmäteriet, dnr 109-2010/2667

Figur 13. Särskilt värdefullt vattendrag, Olandsån (C213). Norra och mellersta delen.

4.6. Forn- och kulturlämningar

Inom analysområdet har Riksantikvarieämbetets fornminnesinventering utförts vid flera tillfällen, senast år 1994. Fornlämningar är skyddade enligt Kulturmiljölagen. För att en lämning ska klassas som fornlämning ska den ha tillkommit före år 1850, vara övergiven och tillkommen med forna tiders bruk. I vissa fall går det inte att bestämma den antikvariska statusen och lämningen kan då bedömas som möjlig fornlämning, vilket innebär att ytterligare utredning kan krävas för att bedöma den. Lämningar som är yngre än 1850 eller inte kan bedömas vara tillkomna med forna tiders bruk klassas som övrig kulturhistorisk lämning. Dessa är inte skyddade av kulturmiljölagen men kan ha ett stort kulturhistoriskt värde för förståelsen av landskapsutnyttjandet i ett område. De kan även ha andra lagskydd, exempelvis kan stenmurar i odlingslandskapet vara biotopskyddade enligt miljöbalken. Övriga kulturhistoriska lämningar som ligger i skogsmark skyddas av skogsvårdslagen 30§.

Inom utredningsområdet finns drygt 300 registrerade forn- och kulturlämningar (se bilaga 1 och 2), vilket gör det till en rik fornlämningsbygd. Många av dessa lämningar registrerades inom ramen för en arkeologisk utredning av nuvarande väg 288 som genomfördes år 2011. Då inventerades en smal korridor om 20 meter på var sida vägen, något som resulterade i mer än 200 nyregistrerade lämningar, varav många förhistoriska gravar. Skogsstyrelsens inventering för forn- och kulturlämningar i skogsmark har berört nordvästra kanten av utredningsområdet där bland annat flera gruvlämningar har registrerats.

Det är främst tre teman som präglar fornlämningsbeståndet: järnålderns gravar och bebyggelse, järnhanteringen och bergsbruket samt det agrara bondesamhället i medeltid och historisk tid.

Figur 14. Utsikt från gravfältet (L1943:8644). Vägkorridorerna Turkos och Blå löper i åkermarken mellan höjderna.

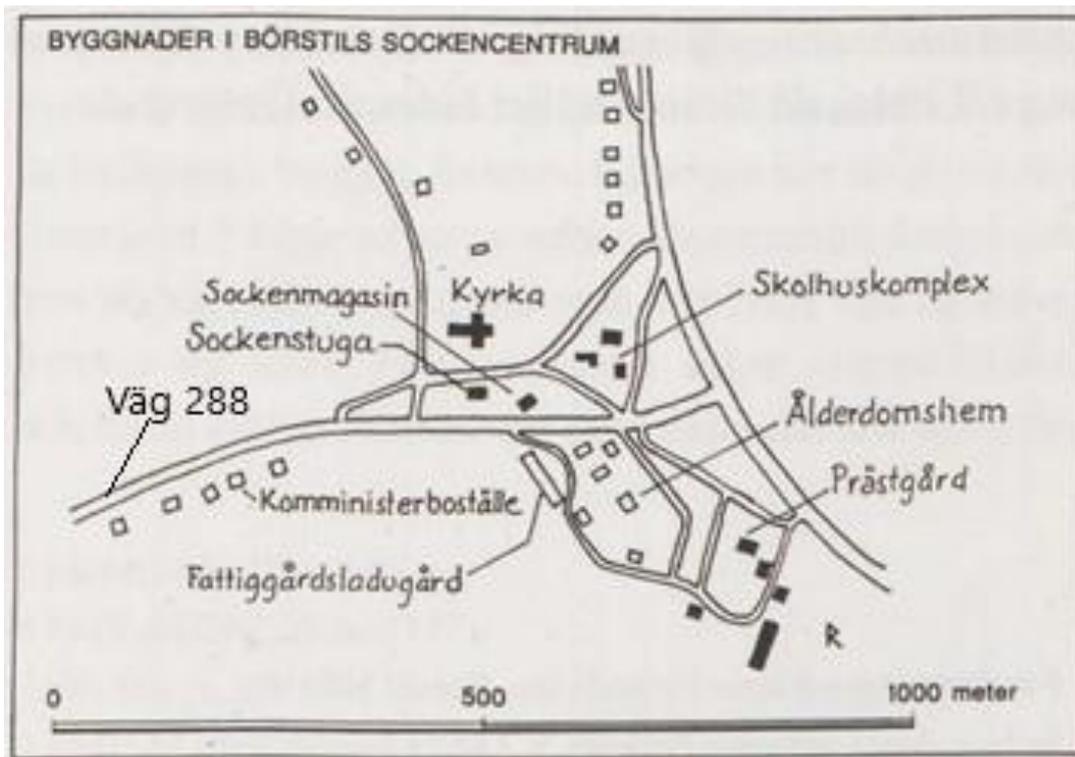
5 Särskilt känsliga kulturmiljöer och fornlämningar

5.1. Analysområdets särdrag

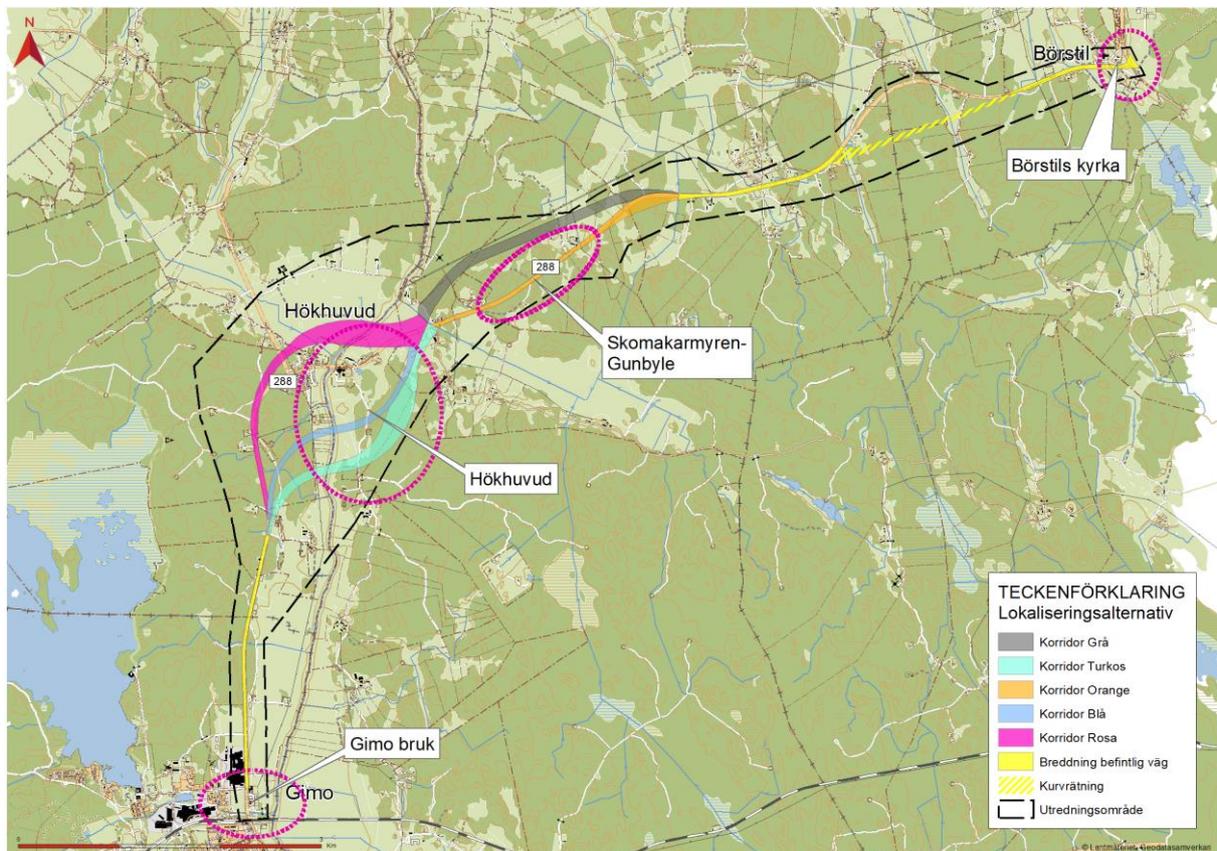
De olika kunskapsunderlagen som beskrivits ovan har tillkommit under olika tider och med olika fokus. Trots det ger de en relativt samstämmig bild av vad som kännetecknar kulturlandskapet i området. Det är ett småskaligt odlingslandskap av förhistorisk upprinnelse som präglats av järnhantering och bergsbruk. De olika uttrycken hör på många sätt ihop: Det ålderdomliga odlingslandskapet har bevarats, bland annat eftersom bergsbruket tagit agrarsamhällets resurser. Kyrkomiljöerna har sin grund i förhistoriska centra, vilket manifesteras form av tex runstenar och gravar.

Lägger man ihop de olika värdena framstår följande områden som centrala ur kulturmiljösynpunkt:

1. Kulturmiljön kring Hökhuvud består förutom, kyrkan med alla tillhörande byggnader, även gravhögar och gravfält, runsten och ett landskap som i mångt och mycket behållit sin karaktär sedan de äldsta kartorna, med omväxlande skog, åker-, ängs- och hagmark. En viktig del i miljön är också Olandsån som här bildar en välavgränsad dalgång. Ån har bundit ihop de medeltida kyrkorna i Hökhuvud och Skäfthammar och fungerat som transportband för bland annat Gimo bruk.
2. Ett annat viktigt område är mellan Skomakarmyren och Gunbyle där alla för området utmärkande kulturvärden samsas inom en relativt begränsad yta. I ett hävdad odlingslandskap med ålderdomliga element finns gruvor, torp, järnåldersgravar och en gårdsbebyggelse med medeltida anor. Inom detta område har dessutom den naturvärdesinventering som utförts påvisat stora naturvärden. Sannolikt har många av dessa värden sin bakgrund i, och är beroende av, den kulturhistoriska hävden. Just denna koppling –det potentiella biologiska kulturarvet – måste utredas vidare.
3. Gimo bruk är inte bara centralt för traktens kulturhistoriska utveckling från 1600-talet till idag. Även i ett nationellt perspektiv är det ett industrihistoriskt betydelsefullt järnbruk och en välbevarad helhetsmiljö. Platsens status som Riksintresse och byggnadsminne ställer krav på att nytillskott i miljön utformas med hänsyn till kulturmiljön.
4. Börstils kyrka är ett blickfång i landskapet och vittnar om att Börstils by en gång var ett viktigt kyrkligt centrum. Den öppna marken runt kyrkbyn ger en föreställning om omfattningen av kyrkoherdeboställets åker- och ängsmark. Det gamla vägnätet och kyrkbyns husgrupperingar berättar om Börstils olika utvecklingsfaser från förkristen tid till 1800-talets utbyggda sockencentrum med sockenstuga, sockenmagasin, skolhus och lärarbostad.

Figur 15. I centrala Börstil var flertalet viktiga samhällsfunktioner samlade kring kyrkomiljön. (Ur Bergström, C.1992. Kyrkplatsen som sockens centrum, Riksantikvarieämbetet).

Figur 16. Översiktsskarta viktiga kulturmiljöer inom utredningsområdet.

5.2. Arkeologisk potential

Förhållandevis få arkeologiska insatser har gjorts i denna del av Uppland och kommande utredningar och undersökningar har stor potential att fördjupa och nyansera fornlämningsbilden. I första hand förväntas att fler lämningar identifieras inom områdets karaktärsformer: järnåldersbebyggelsen, agrarlandskapet i medeltid och historisk tid samt bergsbruket. Till exempel förväntas *steg 2* utredningar kunna identifiera järnåldersboplatser som saknar markering ovan mark. Det stora antalet gravar tyder på en väl utvecklad järnåldersbygd men antalet kända boplatser är få. I de berörda skogsmarkerna finns också sannolikt ett betydande antal oregistrerade fossila åkrar, det vill säga övergiven åkermark med spår av äldre brukningsmetoder, oftast små, oregelbundna och terränganpassade. Även vad gäller bergsbruket finns stor potential att fördjupa bilden, inte minst genom kringanläggningar såsom byggnader och vägnät kopplat till gruvdriftens behov.

Med arkeologisk potential avses också det kunskapsinnehåll som områdets lämningar kan bära på. I en kunskapsöversikt som tagits fram av Länsstyrelsen i Uppsala län som underlag för beställningar av uppdragsarkeologi påpekas bland annat betydelsen av fler undersökningar i norduppland för att få en bild av hela samhällets variation i förhistorisk tid.

Specifika kunskapsluckor som pekade ut i översikten, och där lämningar inom området har potential att svara, är:

- De obesuttnas bebyggelseämningar på landsbygden under tidigmodern och modern tid – Arkeologiskt material visar att de obesuttna (de som inte själva äger den mark de bebodde och brukar, t.ex. torpare) inte haft så begränsade möjligheter till försörjning som det skriftliga källmaterialet antyder utan har ägnat sig åt mångsyssleri och hantverk. Bebyggelsen är dåligt känd genom fornminnesinventeringen. Det betonas att torpen kan omfatta flera faser, vilket innebär att en stratigrafisk metod bör tillämpas, och att det biologiska kulturarvet bör uppmärksammas för att få förståelse för torpmiljöer bör.

Berörda lämningar inom området: Inom utredningsområdet finns flera torplämningar med arkeologisk potential. Särskilt kan nämnas Prästtorpet (L1943:8960) med belägg från tidigt 1700-tal, och båtsmanstorpet vid Gunbyle (L1939:558).

- Medeltida bergsbrukslämningar – En stor kunskapslucka i länet är det medeltida bergsbrukets framväxt. Här påpekas särskilt att kunskap från slaggen bör lyftas fram för att belysa arbetsprocesser, men också att hyttorna har en särställning för att tolka den äldsta bergshanteringen.

Berörda lämningar inom området: Både en eventuell hyttlämning (L1939:530) samt slaggförekomster (L1939:439) förekommer inom utredningsområdet.

- Medeltida landsbygdsbebyggelse. Till skillnad mot de medeltida städerna har få gårdar från perioden på landsbygden undersökts. Här framhålls vikten av att ta upp större sammanhängande ytor och plangrävning för att tolka fragmentariska lämningar.

Berörda lämningar inom området: Flera husgrunder och andra bebyggelseämningar inom utredningsområdet kan ha medeltida anor, tex den övergivna bytomten vid Gunbyle (L1943:9505-1)

5.3. Särskilt känsliga och kostnadsdrivande fornlämningar

Inom utredningsområdet förekommer flera lämningar som har sådan dignitet att Länsstyrelsen sannolikt inte kommer att ge tillstånd till ingrepp ifall de berörs. Dit hör gravfältet med Torer Höks grav (L1943:9089). Gruvområdet Roddarne och Betlehems gruvor (L1943:9490) bedöms också som

nyckellämningar med mycket högt kulturhistoriskt värde. Området innehåller många olika komponenter, har ett tidigt övergivande och mycket hög vetenskaplig potential.

Att uppskatta kostnader för kommande arkeologi inom de olika korridorerna bedöms inte som meningsfullt innan den arkeologiska utredningen *steg 1* är genomförd inom hela området. Vid den förra utredningen (2011) identifierades ett stort antal boplatsslägen, det är troligt att flera av dessa kommer att visa sig vara järnåldersboplatser, undersökningarna av sådana är vanligen förenat med höga kostnader.

6 De olika vägkorridorerna. Alternativskiljande effekter och konsekvensbedömning.

I följande kapitel analyseras de olika korridoralternativens påverkan på kända kulturmiljövärden. För att i möjligaste mån få en konsekvent bedömning av vad som exempelvis är en stor eller liten konsekvens används en bedömningsprocess i tre steg där *värdet* eller *känsligheten* hos de berörda områdena längs sträckan bedöms (steg 1) liksom den *påverkan* som exploateringen ger på områdena (steg 2). Områdets antagna värde och den påverkan som antas ske på området vägs ihop till en antagen *konsekvens* (steg 3).

Bedömningen av kulturmiljöernas värden och känslighet utgår från områdets betydelse i ett nationellt, regionalt och lokalt perspektiv:

Tabell 1. Matris för värdering av värde/känslighet av kulturmiljöobjekt

Värde/Känslighet	Beskrivning	Exempel
Mycket högt	Områden som utgör en kulturhistorisk helhetsmiljö, med vetenskapliga värden, upplevelsevärden och/eller pedagogiska värden, som är unika i ett nationellt-internationellt perspektiv	Världsarv enligt UNESCO Kulturresevat Riksintressen för kulturmiljövärden enligt 3 kap. 6 § MB
Högt	Områden som utgör en kulturhistorisk helhetsmiljö med höga vetenskapliga värden, upplevelsevärden och/eller pedagogiska värden Enstaka/få fornlämningar med unika värden i ett nationellt perspektiv	Kulturmiljöer med regionala värden (områden utpekade av länsstyrelsen) Riksintressen för kulturmiljövärden enligt 3 kap. 6 § MB
Måttligt	Områden som utgör en kulturhistorisk helhetsmiljö med vissa vetenskapliga värden, upplevelsevärden och/eller pedagogiska värden Enstaka/få fornlämningar med höga värden	Kulturmiljö med lokala värden (utpekade i översiktsplan eller kulturmiljöprogram)
Litet	Områden med enstaka kulturhistoriska lämningar, som inte är unika i sig Kulturhistoriskt sammanhang eller helhetsmiljö saknas De vetenskapliga värdena, upplevelsevärdena och/eller pedagogiska värdena är låga	

Vägätgårdernas påverkan bedöms utifrån i vilken grad de påverkar vetenskapliga-, pedagogiska- och upplevelsevärden som kulturmiljöerna besitter:

Tabell 2. Matris för bedömning av vägätgårdernas påverkan

Påverkan	Beskrivning
Stor negativ	Området tas helt i anspråk Kulturhistoriska strukturer och samband bryts helt De vetenskapliga värdena, upplevelsevärdena/pedagogiska värdena försvinner helt
Måttlig negativ	Delar av kulturmiljön påverkas så att de vetenskapliga värdena, upplevelsevärdena och/eller pedagogiska värdena försvinner Kulturhistoriska strukturer och samband försvagas och blir mindre tydliga De vetenskapliga värdena, upplevelsevärdena/pedagogiska värdena försvagas påtagligt
Liten negativ	Enstaka lämningar, företrädesvis fasta fornlämningar, tas bort/påverkas, men kulturmiljön som helhet påverkas inte påtagligt Strukturer och samband kan uppfattas även fortsättningsvis Delar av kulturmiljön påverkas, men ingen värdekärna skadas och de vetenskapliga värdena, upplevelsevärdena/pedagogiska värdena bibehålls i stor utsträckning
Ingen/obetydlig	Inga/enstaka lämningar, företrädesvis övriga kulturhistoriska lämningar, tas bort/påverkas Ingen bestående påverkan på kulturmiljöns upplevelsevärde eller pedagogiska värden
Positiv	Kulturhistoriska strukturer och samband förstärks Upplevelsevärdena och/eller pedagogiska värdena ökar

För att avgöra vilken konsekvens som kan antas uppstå i de områden som berörs vägs områdets antagna värde ihop med den påverkan som antas ske på området men hjälp av följande matris:

Tabell 3. Matris för bedömningar av effekter och konsekvenser för kulturmiljöer

	Litet värde	Måttligt värde	Högt värde	Mycket högt värde
Stor negativ påverkan	Små – måttliga konsekvenser	Måttliga konsekvenser	Stora konsekvenser	Mycket stora konsekvenser
Måttlig negativ påverkan	Små konsekvenser	Små – måttliga konsekvenser	Måttliga konsekvenser	Stora konsekvenser
Liten negativ påverkan	Obetydliga konsekvenser	Små konsekvenser	Små – måttliga konsekvenser	Måttliga konsekvenser
Ingen/obetydlig påverkan	Obetydliga konsekvenser			
Positiv påverkan	Positiva konsekvenser			

6.1. Delsträcka 1. Breddning av befintlig väg Gimo-Lysta

Mellan Gimo och Lysta planeras en breddning av väg 288 samt en GC-väg parallellt. Landsvägen har tidigare breddats och rätats i omgångar, men följer det äldre kommunikationsstråket och har mycket av sin ursprungliga karaktär kvar där den löper längs kanten mellan skogsmark och brukad mark i Olandsåns dalgång. Äldre vägpartier finns på flera sträckor kvar parallellt.

Riksintresse och byggnadsminne: I sydligaste delen berörs riksintresseområdet och byggnadsminnet Gimo Bruk. Då vägområdet för korridoren följer befintlig väg i intresseområdets utkant bedöms inte alternativet medföra skador för riksintressets kärnvärden. Vägkorridoren skiljs också visuellt från riksintesseområdet av moderna industribyggnader. En känslig punkt på sträckan är längst i söder där Bruksgatan med byggnadsminnesförklarad allé förbinder herrgårdsområdet med väg 288. Sikt och tillgänglighet från landsvägen är viktigt, liksom vägåtgärdernas detaljutformning vad gäller till exempel belysning, kantsten osv.

Med detta invänt bedöms vägåtgärderna få *små negativa konsekvenser* för riksintresset

Figur 17. Korsningen mellan väg 288 och Bruksgatan med allén som leder upp till herrgårdsområdet.

Fornlämningar: Vägen kantas på båda sidor av ett stort antal fornlämningar, däribland flera förhistoriska gravar och husgrunder. En potentiellt värdefull lämning är den hyttlämning (L1939:530) som finns söder om Lugnet. En arkeologisk förundersökning är nödvändig för att bedöma dess ålder och bevarandestatus, och därmed dess vetenskapliga värde (se kapitel 5). Inom korridoren finns flera boplatzlägen som föreslagits för en arkeologisk utredning *steg 2*. Sannolikt kommer några av dessa att visa sig vara förhistoriska boplatser och kräva ytterligare arkeologiska åtgärder.

Vägåtgärderna bedöms, utifrån vad som är känt i nuläget, ha *liten-måttlig negativ konsekvens* för fornlämningar.

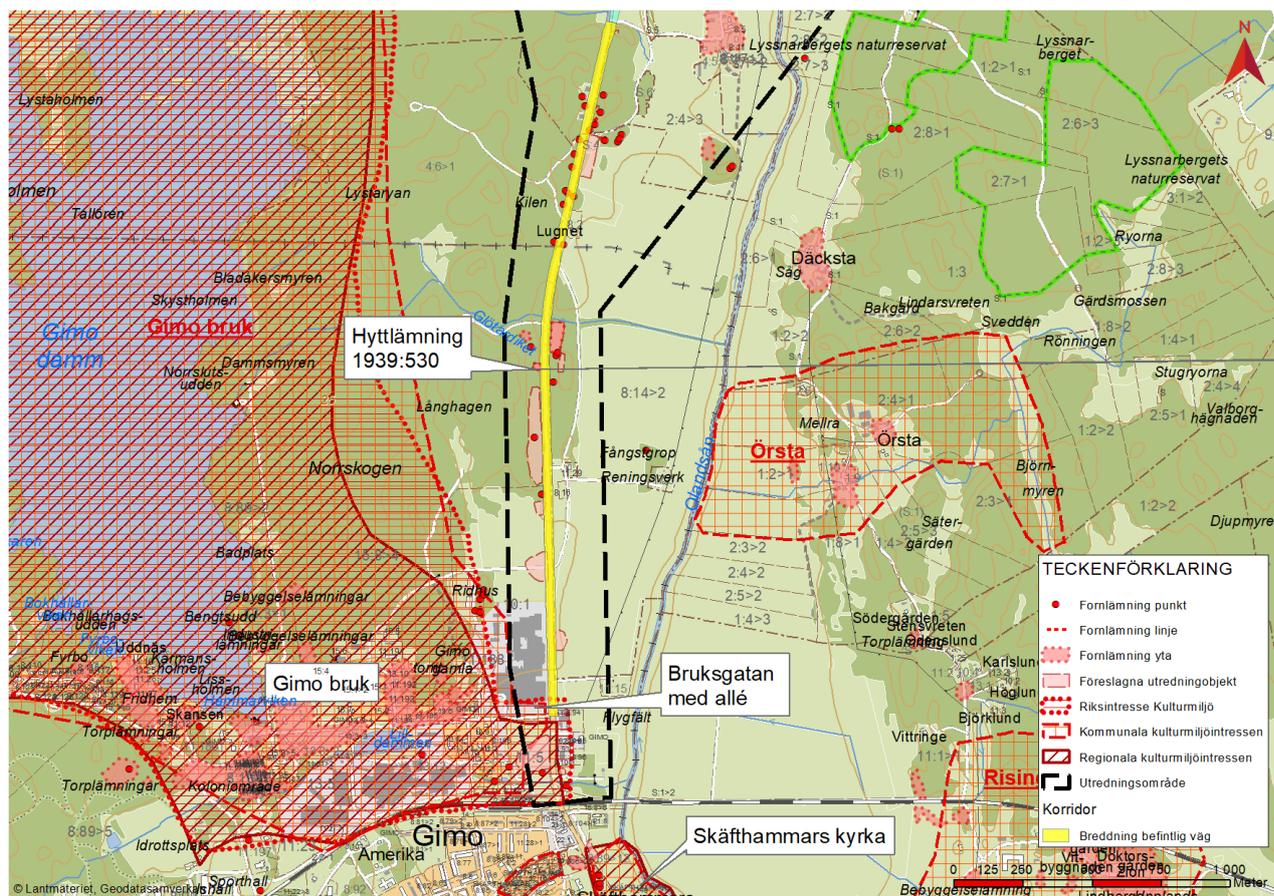
Särskilt värdefullt vattendrag: Vägen följer kanten av dalgången inom Olandsåns intresseområde (se figur 13). Breddning och anläggande av GC-väg innebär ianspråktagande av ny mark inom intresseområdet. Samtidigt är vägen en del av kulturmiljön och vägåtgärderna innebär inte några väsentliga förändringar av landskapsbilden. Åtgärderna får något större negativa effekter om breddningen sker åt öster, där mer öppen mark berörs.

Sammantaget bedöms korridoren ha *små negativa konsekvenser* för det utpekade intresset.

Kyrkomiljö: Intresseområdet för Skäfthammars kyrka ligger cirka 200 meter söder om utredningsområdet och skiljs från detta av en järnväg. Vägåtgärderna inkräktar inte på den öppna marken som inramar kyrkomiljön och bedöms ha obetydlig *konsekvens* för kyrkomiljön.

Figur 18. Nuvarande väg norr om Gimo följer i kanten av dalgången. En breddning åt öster (höger i bild) innebär att mer av öppen mark i dalgången tas i anspråk än om breddningen sker åt väster.

Figur 19. Översiktskarta kulturmiljövärden inom delsträcka 1.

6.2. Delsträcka 2. Turkos korridor

Alternativet viker av från befintlig väg vid Lysta, korsar Olandsåns dalgång och går igenom ett skogsparti och ett område med hag- och ängsmark för att ansluta till befintlig väg öster om Hökhuvud. Sammanlagt innebär Turkos en nydragning av väg på närmare 3 kilometer, varav ungefär hälften utgörs av skogsmark och hälften av brukad öppen mark (se figur 23).

Fornlämningar: Flera kända forn- och kulturlämningar berörs av korridoren. I skogsområdet öster om Olandsån finns en fossil åker (L1943:8961) och en bebyggelse lämning (L1943:8960), vilka utgjort ett torp som tillhört prästgården. Torpet som kan följas på kartorna tillbaka till 1700-talets början. Dessa lämningar har både en mycket stor vetenskaplig potential och ett högt sambandsvärde som komponenter i helhetsmiljön. I norra delen går vägen i åkermark mellan två stora järnåldersgravfält (L1943:9089 och L1943:8644), varav det i öster bland annat innehåller Torer Höks grav som nämnts på flera ställen ovan. I anslutning till planerad avfart från befintlig väg vid Lysta finns fem registrerade lämningar som sannolikt hört ihop och tillhört en torpbebyggelse.

Linjeföringen inom korridoren är av stor betydelse för hur stor den fysiska påverkan på fornlämningarna blir.

Lämningar med måttligt till höga värden påverkas av nydragningen. Fysiska ingrepp kan undvikas, men upplevelsevärden och samband kommer att försvagas. Konsekvenserna bedöms därför som *måttligt negativa*.

Figur 20. Stenmur som omger Prästtorpet (L1943:8960) inom Turkos och Blå vägkorrior.

Särskilt värdefullt vattendrag: Korridoren innebär att den nya vägen skapar en ny barriär i Olandsåns dalgång, vilket bland annat påverkar siktlinjerna längs ån. Korridoren korsar ån där dalgången är som smalast. Utformningen av passagen över Olandsån har stor betydelse för hur stor barriäreffekten blir.

Korridoren bedöms ha en *måttlig negativ konsekvens* för intresseområdet.

Kyrkomiljön: Turkos är det korridorsalternativ som innebär störst avstånd från kyrkomiljön med landskapsbildskydd i centrala Hökhuvud. Avståndet från vägen till kyrkan blir knappt 1 kilometer. Liksom är fallet med Olandsån ovan är det av stor betydelse hur passagen över dalgången utformas för hur dess visuella påverkan från kyrkoområdet blir. I en bredare betydelse innebär dock korridoren ett ingrepp i kyrkomiljön. Den skogs-, åker- och ängsmark som berörs öster om Olandsån tillhör den gamla prästgårdsågan och dess komponenter med torplämning, odlingslandskap och gravfält hör ihop. Med detta invänt bedöms det turkosa alternativet ha en *måttlig negativ konsekvens* för intresseområdet.

Kommunalt intresse: I norra delen går korridoren igenom det kommunala intresseområdet Hökhuvuds centralbygd. Vägen påverkar här ett småskaligt odlingslandskap med ålderdomliga karaktärsdrag och fornlämningar. Den direkta fysiska påverkan är relativt begränsad, men skärningen mellan Vaddika och Hökhuvud skapar små, och svårbrukade, restytter varför värdefull öppen mark riskeras nedläggning. Sammantaget bedöms korridoren ha *små-måttliga negativa konsekvenser*.

6.3. Delsträcka 2. Blå korridor

Efter avfarten från nuvarande väg, strax norr om Lysta, går den Blå korridoren en längre sträcka i skogsmarken innan den korsar Olandsån ungefär 350 meter närmare Hökhuvud än Turkos korridor (se figur 23). De båda alternativen går ihop i norra delen innan vägen går ut på nuvarande 288. På flera punkter har Blå korridor samma påverkan på kulturmiljön som Turkos, varför skrivningarna för

Kyrkomiljön: Blå korridor hamnar drygt 200 meter från kyrkomiljöns landskapsbildskydd. Detta innebär att vägens visuella påverkan från kyrkomiljön kommer att vara stor. Även ingreppet i kyrkomiljön i dess bredare betydelse är större för Blå än Turkos. Den ängs- och hagmark som börjar vid kyrkan och skiljer åkermarken från skogen skärs av. Hela den skogs-, åker- och ängsmark som berörs öster om Olandsån tillhör den gamla prästgårdsågan och dess komponenter med torplämning, odlingslandskap och gravfält hör ihop. Sammanvägt bedöms den Blå korridoren ha en *måttligt negativ konsekvens* för kyrkomiljön.

Kommunalt intresse: I norra delen går korridoren igenom det kommunala intresseområdet Hökhuvuds centralbygd. Vägen påverkar här ett småskaligt odlingslandskap med ålderdomliga karaktärsdrag och fornlämningar. Den direkta fysiska påverkan är relativt begränsad, men vägen skapar små, och svårbrukade, restytor varför värdefull öppen mark riskerar nedläggning. Sammantaget bedöms korridoren ha *små-måttligt negativa konsekvenser*.

6.4. Delsträcka 2. Rosa korridor

Detta alternativ sträcker sig i en båge norr om Hökhuvud. En stor del av sträckan är åkermark som utgörs av f.d sjöbotten och utdikad ängsmark med låg potential för fornlämningar. Odlingslandskapet har här en storskalig prägel. Dock kommer vägen nära intresseområdet för Hökhuvuds kyrka. I södra delen går korridoren i skogsmarken invid befintlig väg.

Riksintresseområde/ bevarandeplan för odlingslandskapet: Det riksintressanta odlingslandskapet i ”Bygden norr om Hökhuvud” tar sin början ungefär en kilometer norr om Rosa korridoren. Förutom det relativt långa avståndet skiljs det skyddade området från vägkorridoren både visuellt, genom ett skogsparti norr om Sandby, och funktionellt genom en bred yta av storskaligt modernt åkerlandskap. Vägförslaget bedöms därför ha en *obetydlig negativ konsekvens*.

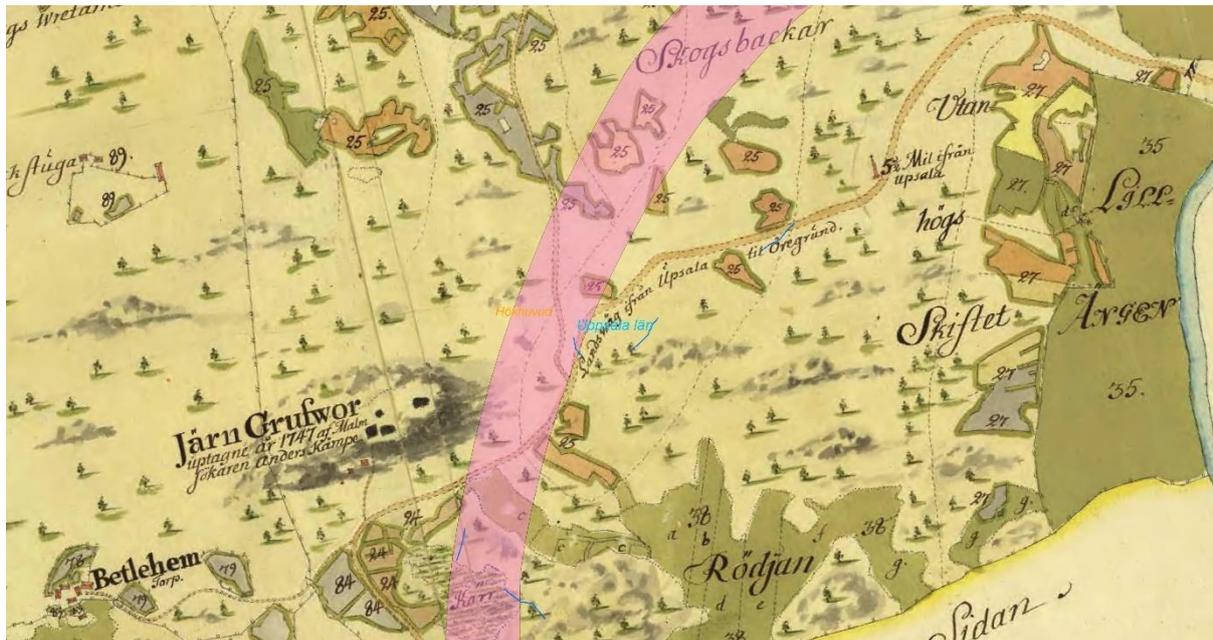
Kommunalt intresse: Korridoren innebär en nydragning av väg genom det kommunala intresseområdet Hökhuvuds centralbygd. Byar och gårdar berörs inte direkt av väggångarna men visuella samband riskerar att brytas av en vägbank i det centrala odlingslandskapet. Den åkermark som påverkas är av modern karaktär. Vägen berör också direkt och indirekt fornlämningar som lyfts fram som viktiga komponenter i helhetsmiljön (se vidare nedan). Den Rosa korridoren bedöms ha en *måttligt negativ konsekvens* för det kommunala intresseområdet.

Fornlämningar: De fornlämningar som påverkas av alternativet är koncentrerade i två grupper: I södra delen av korridoren finns en samling med fyra gravar i form av rösen och stensättningar. Längre norrut, där korridoren viker av från befintlig väg, finns två hägnader och fyra stensättningar. Linjeföringen inom korridoren är avgörande för i vilken utsträckning kända stensättningar berörs. Vägen går dessutom här nära in på ett gruvområde av stort kulturhistoriskt värde (L1943:8490), vilken också lyfts fram i det kommunala kulturmiljöprogrammet. Sammantaget bedöms alternativet få *små-måttligt negativa konsekvenser* för fornlämningar.

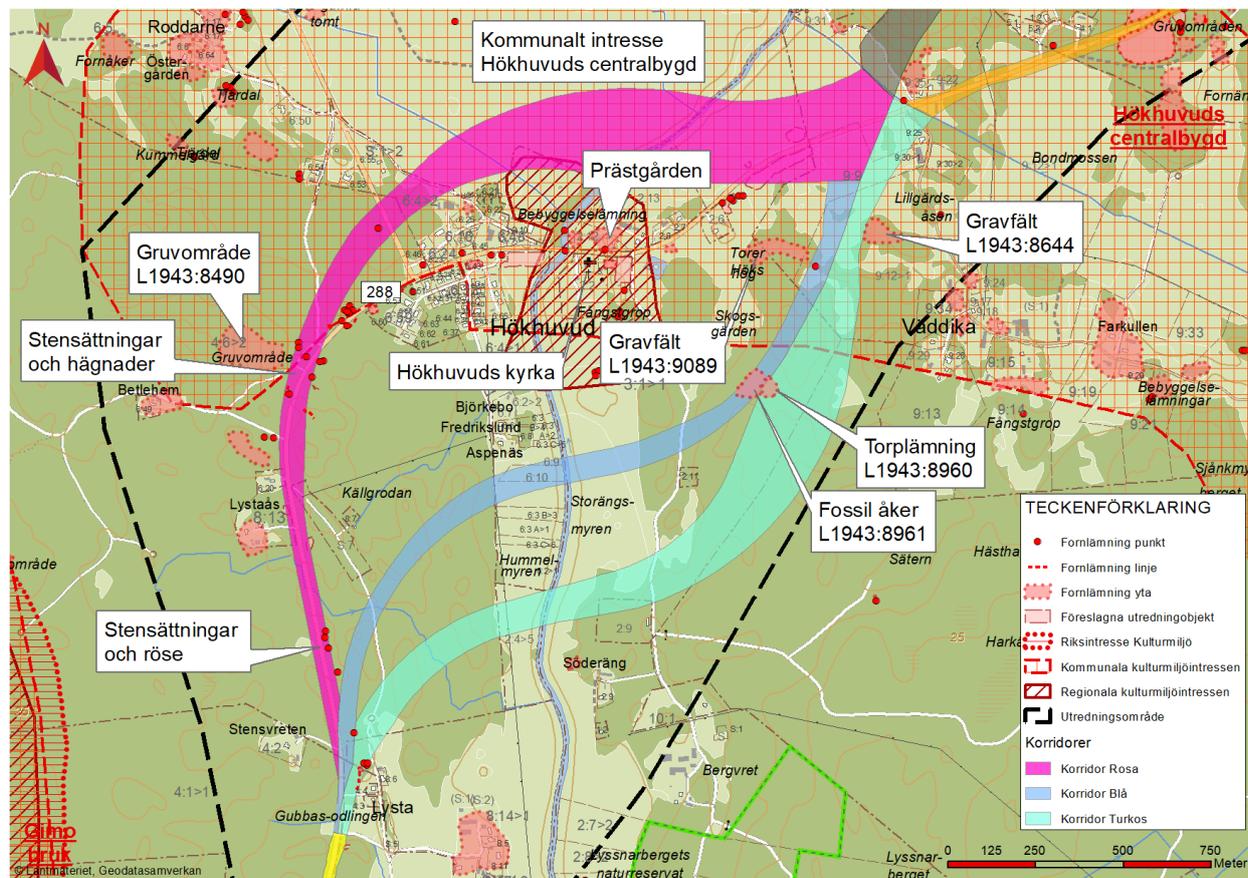
Särskilt värdefullt vattendrag: Vägalternativet korsar Olandsån på ett sådant sätt att den inte blir en barriär i en snäv dalgång och där ån inte uppfattas som en central riktningsvisare i landskapet. Det småskaliga odlingslandskapet av ålderdomlig karaktär berörs inte.

Kyrkomiljön: Den rosa korridoren löper i åkermarken bakom prästgården och Hökhuvuds kyrka. Korridoren skär in i det område som har landskapsbildskydd och berör den åkermark som inramar kyrkomiljön. Då korridoren här är omkring 250 meter bred får det stor betydelse hur väglinjen dras och vägen i övrigt utformas. Kyrkomiljön har ett högt kulturhistoriskt värde och vägförslaget innebär

att upplevelsevärden och samband försvagas, varför alternativet bedöms ha *måttliga negativa konsekvenser* för kyrkomiljön.

Figur 22. Rosa korridor går förbi järngruvorna vid Betlehem (Lantmäteristyrelsens arkiv A46-15:1 Ägodelningskarta Roddarne 1752).

Figur 23. Översiktskarta delsträcka 2 med kulturmiljövärden inom korridorsalternativen.

6.5. Delsträcka 3. Orange korridor

Den orangea korridoren innebär breddning av dagens väg, vilket i långa sträckor utgör den gamla landsvägen. Den går direkt tätt in på bebyggelsen vid Gunbyle och löper igenom ett varierat landskap där skogspartier bryts av med ett småskaligt odlingslandskap med röjningsrösen och stenmurar (se figur 25). Alternativet innebär i en breddning vid bebyggelsen i Gunbyle samt en ny skärning genom det småskaliga odlingslandskapet vilket påverkar kulturmiljön negativt.

Fornlämningar: Inom vägkorridoren finns ett stort antal kända fornlämningar, framförallt, bebyggelse lämningar, hägnader och stensättningar. Ett särskilt känsligt område är mellan Skomakarmyren och Gunbyle där en rik och varierad fornlämningsmiljö ligger i ett hävdad jordbrukslandskap med många ålderdomliga element (se kapitel 5 Särskilt känsliga områden). Vid bebyggelsen i Gunbyle är flera fornlämningar, däribland grunden efter ett båtsmanstorp och stensättningar. De fornlämningar som berörs kan anses ha ett högt sambandsvärde och är viktiga för förståelsen av helhetsmiljön. Vägåtgärderna bedöms ha *måttliga negativa konsekvenser* för fornlämningsmiljön

Kommunalt intresseområde: I västra delen går Orange korridor genom intresseområdet för Hökhuvuds centralbygd. Sträckan är kort och följer nuvarande väg. Alternativet har dock en *liten-måttlig negativ konsekvens* på intresseområdet då vägens barriäreffekt ökar och fornlämningstyper som pekas ut som viktiga för området karaktär och berörs.

Figur 24. Den äldre landsvägen slingrar sig fram i kanten mellan brukad mark och skog. Den är idag åtkomlig via väg 288 men riskerar att stängas av genom kommande vägåtgärder.

6.6. Delsträcka 3. Grå korridor

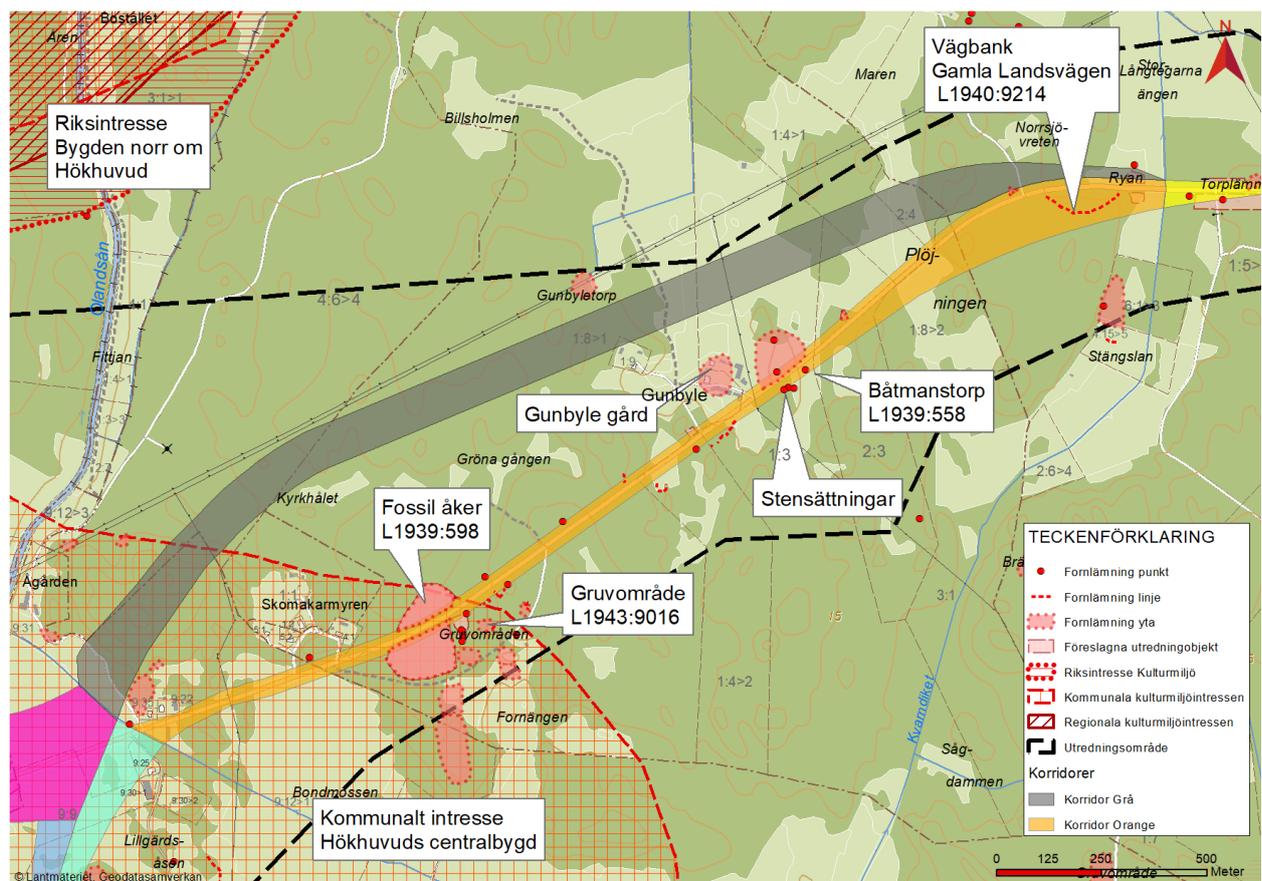
Den grå korridoren innebär en 2,9 kilometer lång nydragning genom i huvudsak skogsmark men även åkermark. I historisk tid har det i området funnits mindre skogsvretar och ängsmark. Alternativet innebär en helt ny vägsträckning som inte har förankring i en äldre infrastruktur. Den innebär också att gården Gunbyle blir kringskuren av vägar och att jordbruksmarken norr om gården genomkorsas.

Kommunalt intresseområde: Den Grå korridoren har sin början i väster i intresseområdet Hökhuvuds centralbygd. Den sträcka som berörs utgörs dock av skogsmark och en smal remsa åker längst i väster. Den gamla vägen till Ågården genomkorsas. I övrigt påverkas inte några av intresseområdets värdekärnor varför alternativet bedöms ha *liten negativ konsekvens*.

Fornlämningar: Få kända fornlämningar berörs av korridoren, men resultatet från den kommande arkeologiska utredningen kan ändra detta. Längst i öster är ett granitbrott av senare karaktär. Här finns också ett utpekad boplatsläge. I västra delen tangeras ett område med fossil åkermark (L1943:9574), denna anses dock inte vara av förhistorisk karaktär. Ett mindre gravfält (L1943:8887) påverkas visuellt av att vägen kommer närmare.

Konsekvenserna för kända fornlämningar bedöms som *liten negativ*.

Särskilt värdefulla vattendrag: I väster tangeras den yta som avgränsas för intresseområdet Olandsån. Då ett skogsparti skiljer vägkorridoren från ån och den öppna dalgången längs i stort sett hela sträckan så bedöms *konsekvensen bli liten negativ*.

Figur 25. Översiktsskarta delsträcka 3 med kulturmiljövärden inom korridorsalternativen.

6.7. Delsträcka 4. Breddning befintlig väg samt kurvrätning

Delsträckan innebär en breddning av befintlig väg i väster, närmast Uppskedika, och i öster vid Börstil. Däremellan är en 1,8 kilometer lång kurvrätning förbi Skogsängen. Vägområdet löper omväxlande i skogsmark, brukad mark och intill bebyggelse. Den nuvarande vägen, parallellt med kurvrätningen, är sent tillkommen - efter 1950-talet. En ännu äldre vägsträckning är kvar norr om denna.

Figur 26. Odlingslandskapet vid Uppskedika.

Fornlämningar: Vid Uppskedika förkommer flera bebyggelse lämningar och stensättningar nära vägen. Inom vägkorridoren förekommer bland annat två bytomter, vilka har avgränsats utifrån historiska kartor. I detta område finns också stor potential till förhistoriska boplatser, utan synliga lämningar ovan mark. Här finns flera boplatzlägen som har föreslagits att utredas vidare i en steg 2.

Breddningen och kurvrätningen bedöms sammantaget *ha liten till måttlig konsekvens* för kända fornlämningar.

Kyrkomiljö: Längst i öster går vägen igenom intresseområdet för Börstils kyrka, där den avslutas i korsningen med väg 76. Kyrkomiljön med dess byggnader och äldre vägnät har ett högt kulturhistoriskt värde.

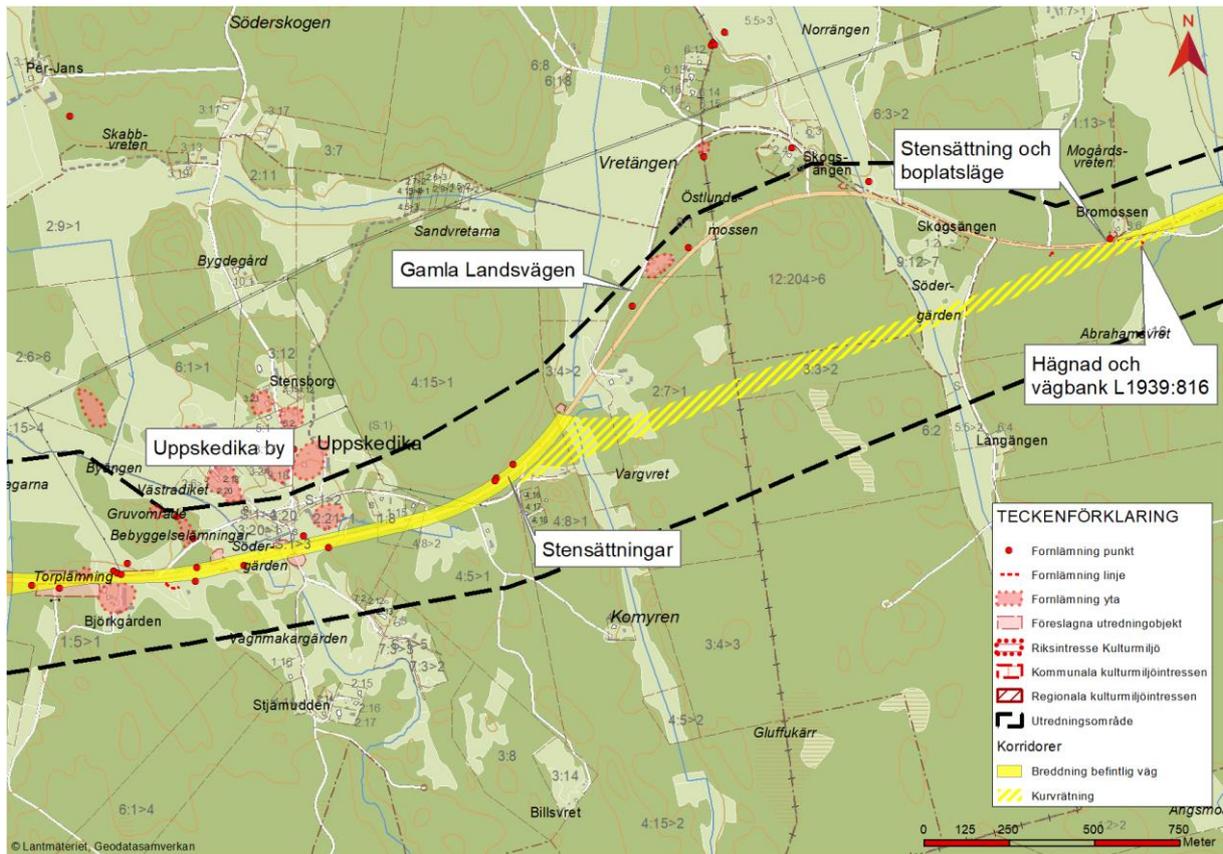
Kurvrätningen vid Skogsängarna öppnar för en längre siktlinje till Börstils kyrka, vilket stärker byggnadens funktion som orienteringspunkt i landskapet.

Befintlig väg går redan igenom kyrkomiljön och området med landskapsbildskydd. En breddning skulle dock bidra till en större barriär mellan kyrkan och prästgården. Det är viktigt att utformning av korsning, belysning osv görs med hänsyn till kulturmiljön, och att ytan öppen mark som ianspråkats

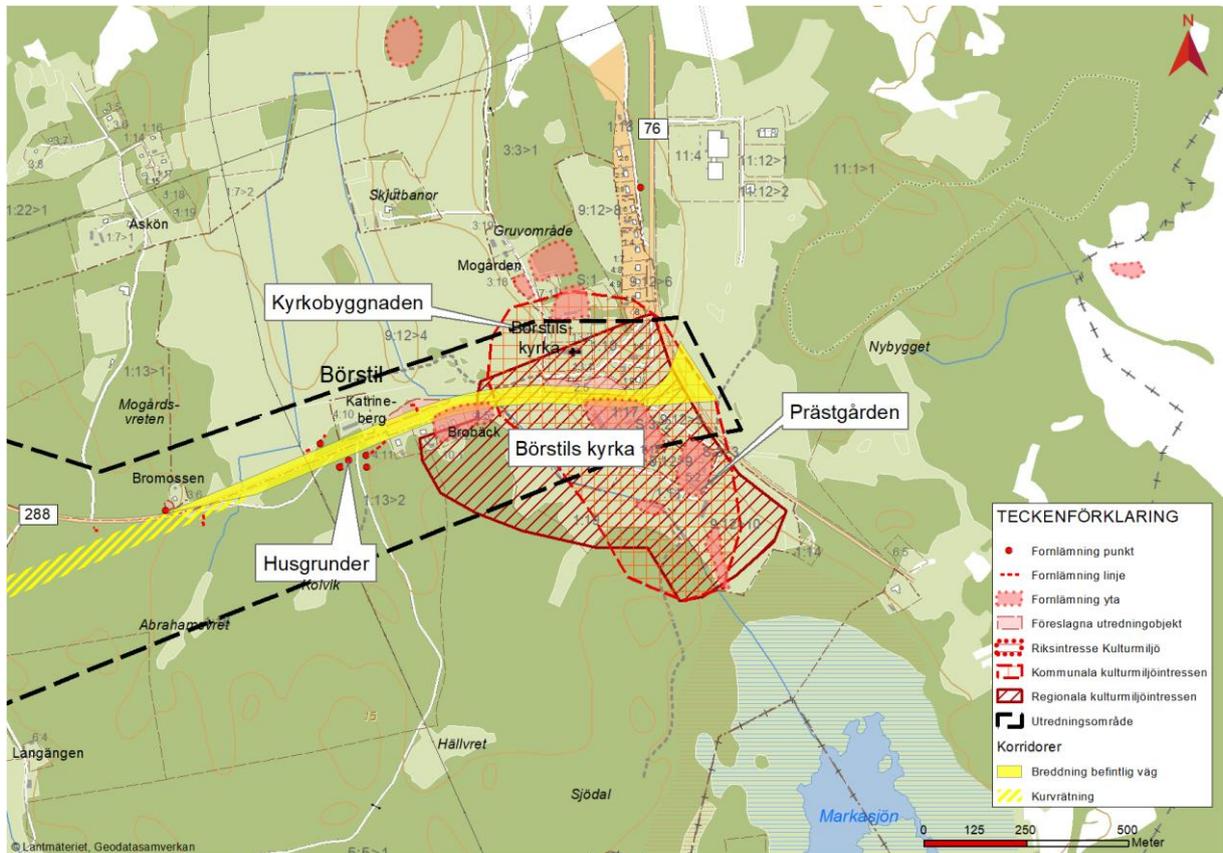
blir så liten som möjligt. Med detta i beaktande bedöms de *negativa konsekvenserna för kulturmiljön som små- måttliga*.

Figur 27. Kurvrätningen förbi Skogsängen kan innebära en förlängning av siktlinjen mot Börstils kyrka.

Figur 28. Översiktskarta delsträcka 4, västra delen, med kulturmiljövärden inom korridorsalternativen.

Figur 29. Översiktskarta delsträcka 4, östra delen, med kulturmiljövärden inom korridorsalternativen.

7 Sammanvägd bedömning av alternativen

Vägsträckningen löper genom en kulturbygd och oavsett korridorsalternativ kommer en nydragning och breddning att få en negativ påverkan på såväl enskilda forn- och kulturlämningar som på kulturmiljöer.

Det finns uppenbara svårigheter med att på ett enhetligt sätt bedöma vilka konsekvenser de olika vägåtgärderna får på fornlämningar och miljöer, och att ställa olika alternativ (och därmed kulturmiljövärden) mot varandra. I detta PM har ett traditionellt synsätt använts: att högt värdera sammanhang, strukturer och ”historisk läsbarhet”. Det finns invändningar mot det synsättet, till exempel att den visuella upplevelsen värderas lågt och att de sammanhang och läsbarhet som hänvisas till ofta kräver fackkunskap för att förstås. De olika vägalternativens påverkan på kulturmiljöns visuella och estetiska värden, och på upplevelsen av kulturlandskapet ur ett resenärsperspektiv, redovisas mer ingående i PM Landskapsanalys.

Genomgången av de olika vägalternativens effekter och konsekvenser på kulturmiljön i kapitel 6 utgår från de negativa konsekvenser som planförslaget innebär för kända kulturmiljövärden. Det finns dock även generella positiva konsekvenser att lyfta fram:

- En konsekvens av samtliga alternativ är att dagens väg genom Hökhuvud avlastas och blir därigenom en mindre barriär mellan kyrkan och prästgården och genom samhället.
- För vägpartier som avknoppas genom nydragningar kan åtgärder vidtas för att minska väggropparnas dominans i landskapet, så att de bättre harmonierar med den omgivande miljön.
- Planerade gång- och cykelvägarna ger möjlighet till högre tillgänglighet och en mer nära upplevelse av kulturlandskapet. Att i möjlig mån använda äldre vägsträckningar för detta ändamål är särskilt fördelaktigt.
- Vägåtgärderna möjliggör att ny kunskap tas fram genom arkeologiska undersökningar och utredningar. Flera av de lämningar som kan beröras har potential att bidra i forskningsområden som utpekats som eftersatta.

Allmänt kan också påpekas att konsekvensbedömningen enligt matrisen utgår från vilka värden som finns inom hela korridorens bredd. I samtliga alternativ finns möjligheter att mildra vägåtgärdernas negativa påverkan genom hänsynsfull linjeföring inom korridoren och med god detaljanpassning vid utformningen av vägen.

Tabell 4. De olika korridoralternativens konsekvenser för kulturmiljövärden.

	Fornlämningar	Kyrkomiljöer	Övriga intresseområden	Riksintresseområden	Sammanvägd Konsekvens
Deletapp 1 Bredning	Liten-måttlig	Obetydlig	Små	Liten-måttlig	Liten-måttlig
Turkos	Måttlig	Liten-måttlig	Liten-måttlig	Obetydlig	Måttlig
Blå	Måttlig	Måttlig	Måttlig	Obetydlig	Måttlig
Rosa	Liten-måttlig	Måttlig	Små	Små	Liten-måttlig
Grå	Små	Obetydlig	Små	Obetydlig	Små
Orange	Måttlig	Obetydlig	Liten-måttlig	Obetydlig	Liten-måttlig
Deletapp 4 Bredning	Liten-måttlig	Liten-måttlig	Små	Obetydlig	Små

Val av korridor förbi Hökhuvud

Vid valet av korridor förbi Hökhuvud är det nordliga Rosa alternativet något mindre negativt ur kulturmiljösynpunkt. Detta av följande orsaker:

- Odlingslandskapet som påverkas av Rosa har en mer storskalig prägel än de sydliga alternativen.
- De kända fornlämningar som direkt eller indirekt påverkas av Turkos och Blå är av stor betydelse för den sammanhängande kulturmiljön. De som berörs av Rosa korridor är fler till antalet, men är inte lika avgörande för hur kulturmiljön i stort ska uppfattas.
- Kyrkomiljöns rumsliga sammanhang är starkare söderut längs Olandsån än norrut. Detta gäller såväl siktlinjer som fornlämningar, ägoskiften och andra landskapselement. Däremot är den visuella påverkan på kyrkomiljön med rosa alternativet stort, och det är viktigt att vägen dras så långt norrut i korridoren som möjligt.
- Olandsån, som är ett särskilt utpekat värdefullt vattendrag ur kulturmiljösynpunkt, påverkas mer av att dalgången söder om Hökhuvud skärs av, än om vägen går genom det öppna landskapet norr om Hökhuvud.

Om alternativen söder om Hökhuvud med alla intressen sammanvägda skulle vara bättre, är Turkos korridor att föredra då denna kommer längre från kyrkan och har en östligare dragning än Blå vilket gör att fornlämningar lättare kan undvikas.

Val av korridor öster om Hökhuvud

Den Orangea korridoren följer befintlig väg medan den Grå innebär en nydragning genom i huvudsak skogsmark. Här har det Grå alternativet minst påverkan på kända kulturmiljövärden. Kommande arkeologisk utredning kan dock förändra bilden. Bredning av befintlig väg innebär vanligen flera fördelar ur kulturmiljösynpunkt. Dels att det äldre kommunikationsstråket upprätthålls, dels att ianspråktagande av ny mark minimeras. Men det finns här tydliga negativa effekter. En breddning med 2+1 körfält betyder att vägens barriäreffekt i ett känsligt landskap blir större och att vägens skala, i vissa partier, kommer att upplevas som oproportionell i förhållande till omgivande kulturhistoriska landskapselement. Det finns också längs vägens sidor en äldre infrastruktur som riskerar att stängas

av från landsvägen genom åtgärderna. Dessa riskerar därmed att förlora sin funktion och tillgänglighet.

- Orangea alternativet går igenom ett hävdat odlingslandskap med höga natur- och kulturvärden. Det Grå berör till stora delar produktionsskog.
- Ett stort antal fornlämningar ligger direkt intill vägen inom det Orangea alternativet.
- Det Grå alternativet skulle bli än mer fördelaktigt om åtgärder samtidigt vidtas för att minska den nuvarande vägens dominans i landskapet. Passagen av åkermarken och bebyggelsen förbi Gunbyle bör utformas så att vägens visuella påverkan blir så liten som möjligt.

7.1. Fortsatt arbete

En arkeologisk utredning steg 1 är beställd hos Länsstyrelsen i Uppsala län. Arbetet är planerat till våren/sommaren 2020. Resultatet av utredningen kommer att arbetas in i projektet och kan komma att påverka bedömningar som gjorts i detta PM.

Den arkeologiska utredningen kommer att följas av flera åtgärder enligt kulturmiljölagen: utredning steg 2 (sökschakt och provgropar för att identifiera lämningar utan spår ovan mark), arkeologiska förundersökningar och slutundersökningar. Ett betydande antal fornlämningar kommer att beröras, även om anpassningar för att undvika fornlämningar görs. För att tidplanen för projektet ska kunna hållas behövs en kontinuerlig dialog mellan Trafikverket, Länsstyrelsen och den arkeologiska utföraren.

Figur 30. Väg 288 förbi Börstils kyrka och sockenstuga. I åkern närmast vägen är ett föreslaget utredningsobjekt steg 2.

I nästa skede i vägplaneprocessen – när ett korridoralternativ är valt – kommer en uppföljande/kompletterande kulturarvsanalys att genomföras. I det skedet föreslås åtgärder för att bibehålla och stärka väsentliga kulturmiljöer. Då ingår också att identifiera skyddsåtgärder för att minimera intrången. Redan nu är det dock viktigt att peka på platser längs sträckan som kommer att kräva särskild omsorg för att minska vägåtgärdernas negativa effekter.

- Vägåtgärder inom riksintresset Gimo bruk och kyrkomiljön i Börstil ställer särskilda krav på hänsynsfull detaljutformning och att föreslagna åtgärder samråds med Länsstyrelsen.
- Passagen förbi Olandsån för de Blå och Turkosa alternativen riskerar att bli en barriär i dalgången. Här bör så lång sträcka som möjligt utföras som en bro och inte som vägbank.
- I passagen mellan gravfälten öster om Hökhuvud bör vägområdet göras så smalt som möjligt och även placeras lågt i terrängen för att minska vägens barriäreffekt. Möjligheten till kompensationsåtgärder för att öka tillgängligheten till Torer Höks grav bör utredas.
- Vid planerandet av parallella gång- och cykelvägar bör i möjligaste mån befintliga vägar användas, både för att minimera ianspråktagande av ny mark och för att fortsatt användning av den äldre infrastrukturen bidrar till att upprätthålla kulturmiljövärden.
- Om Rosa korridor väljs är blir påverkan på kulturmiljön mindre om väglinjen läggs så långt norrut inom korridoren som möjligt. Det är även viktigt att vägen placeras lågt i terrängen för att minska påverkan på intresseområdet Hökhuvuds kyrka.

8 Källor

Björck, N och Larsson, F. Från bronsålder till historisk tid i norra Roden. Väg 288. Sträckan Gimo-Börstil. Arkeologisk utredning, etapp 1. UV rapport 2011:94

Berg, L och Hermodsson, Ö. 2002. Dannemora bergsbruksområde. En sammanställning över de bergshistoriska lämningarna i Alunda, Björkling, Dannemora, Ekeby, Films, Forsmarks, Hökhuvuds, Lena Morkarla, mfl. Socknar. Atlas över Sveriges bergslag. Järnkontorets bergshistoriska utskott H115.

Bergström, C. 1992. Kyrkplatsen som socknens centrum. Studier till ett kulturmiljöprogram för Sverige. Riksantikvarieämbetet. <http://www.diva-portal.se/smash/get/diva2:1290414/FULLTEXT01.pdf>

Callissendorff, K. 1986. Ortnamn i Uppland. Stockholm.

Jensen, R. 1997. Fornminnesinventeringen – nuläge och kompletteringsbehov. Riksantikvarieämbetet.

Lannergård, Sven, Hökhuvud, bygd och människor, (1956)

Länsstyrelsen Uppsala Handlingsprogram för uppdragsarkeologi: <https://www.lansstyrelsen.se/download/18.7ab1493f1677d97be13bff8/1545064013402/2014-12%20Handlingsprogram%20of%C3%B6r%20uppdragsarkeologi.pdf>

Ortnamnsregistret SOFI https://www4.isof.se/NAU/bilder/_s1ab001/413306d1.htm

Reinander, Leif, m.fl. 1997. Bland gruvhål, malmvägar och forbönder i Hökhuvud med omnejd. Gimo bibliotek.

Riksantikvarieämbetet Fornsök: <https://app.raa.se/open/fornsok/> Riksantikvarieämbetet Fornsök: <https://app.raa.se/open/fornsok/>

Riksantikvarieämbetet. Riksintressen för kulturmiljövården – Uppsala län.
https://www.raa.se/app/uploads/2018/11/C_riksintressen.pdf

Skogsstyrelsen. Skogens pärlor, <https://kartor.skogsstyrelsen.se/kartor/>

Sporrong, Ulf. 1996 Odlingslandskap och landskapsbild. Studier till kulturmiljöprogram för Sverige. Riksantikvarieämbetet.

Upplandsmuseet 1999. Jord och järn. Kulturhistoriska miljöer i Östhammars kommun:
https://www.osthammar.se/globalassets/dokument/oversiktsplan/jord_och_jarn_op16.pdf

Värdefulla vatten. Hav och vattenmyndigheten <https://www.havochvatten.se/hav/samordning--fakta/kartor--gis/karttjanster/karttjanster/vardefulla-vatten.html>

Åtgärdsvalsstudie Väg 288, sträckan Gimo Börstil, Trafikverket, 2015:174, 2015-03-10

8.1. Historiska kartor

Rikets allmänna kartverk

Ekonomiska kartan 12 I 5g Gimo 1966

Ekonomiska kartan 12 I 6 g Hanunda 1966

Ekonomiska kartan 12 I 6 h Uppskedika

Ekonomiska kartan 12 I 6 I Börstil

Generalstabskartan 1899

Lantmäteristyrelsens arkiv

A46-17:1 Skedicka 1-4 Laga delning 1750

A46-7:2 Ägomätning Gunbyle 1752

A46-13:1 Prästgården nr 1 Ägomätning 1739

A46-15:1 Ägodelningskarta Roddarne 1752

Böstilsby 1-5 Delning av skog 1735

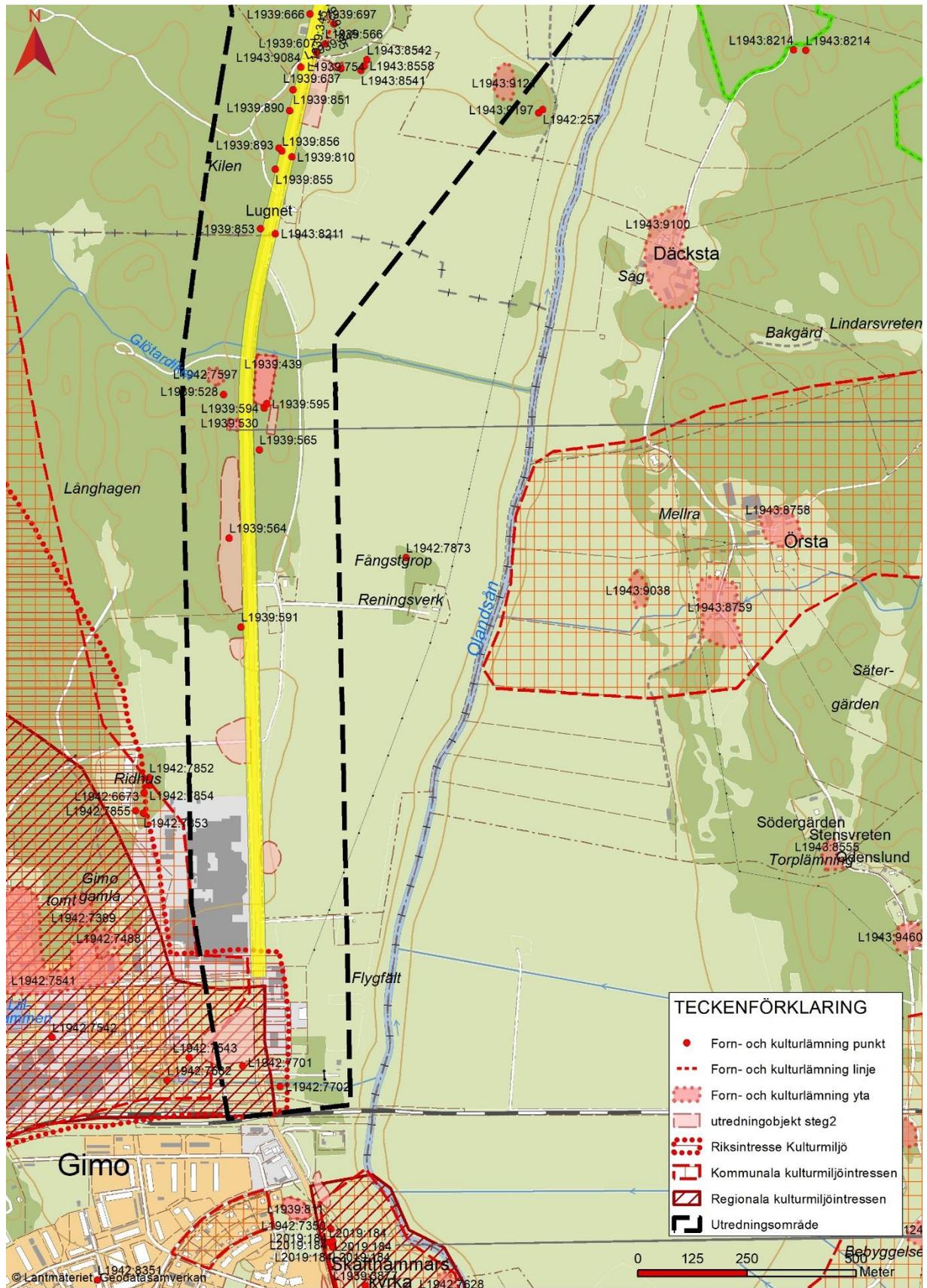
BILAGOR

Bilaga 1. Kartor med kända kulturmiljövården

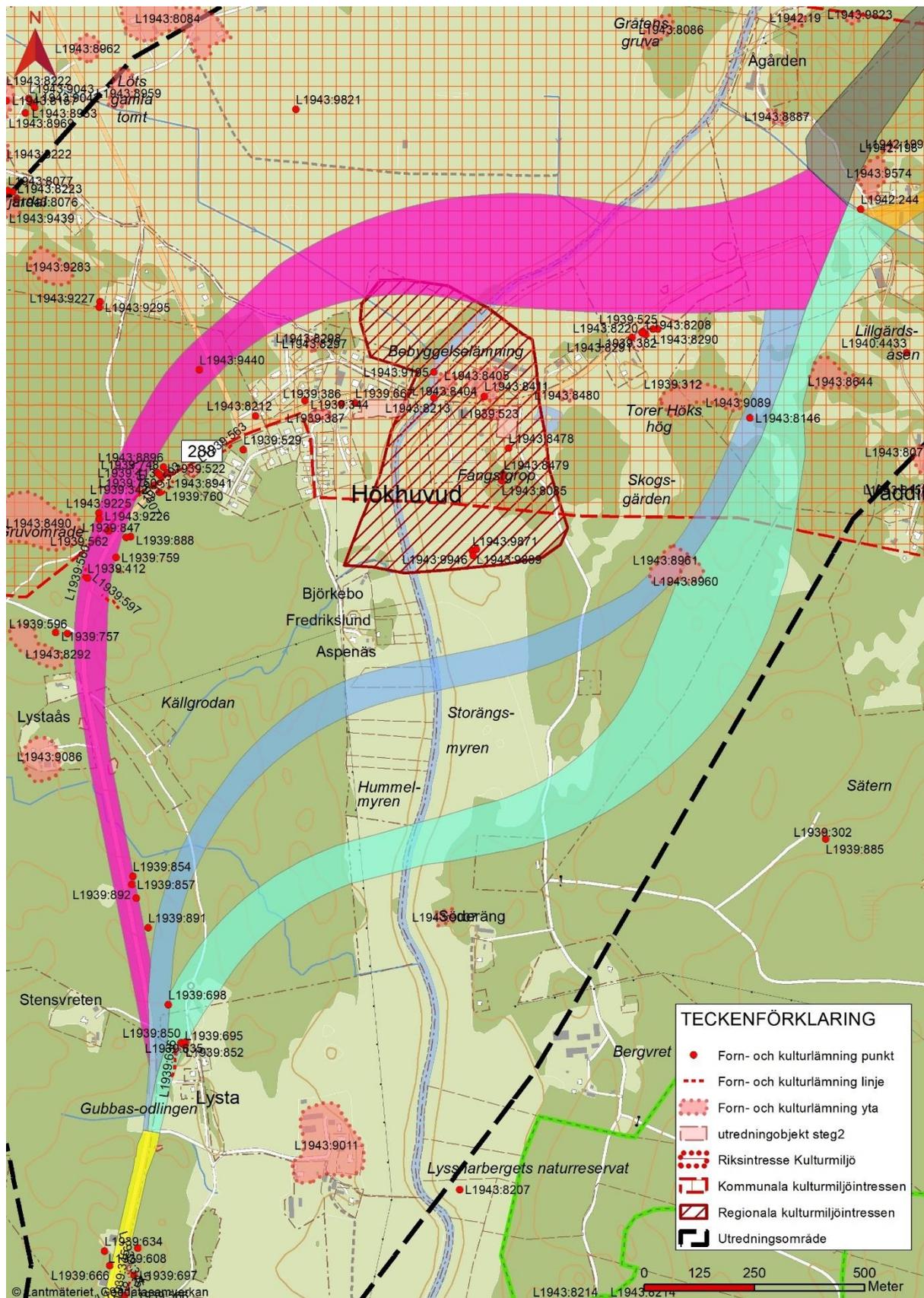
Bilaga 2. Tabell över Forn- och kulturlämningar

Bilaga 3. Ord- och Begreppsförklaring

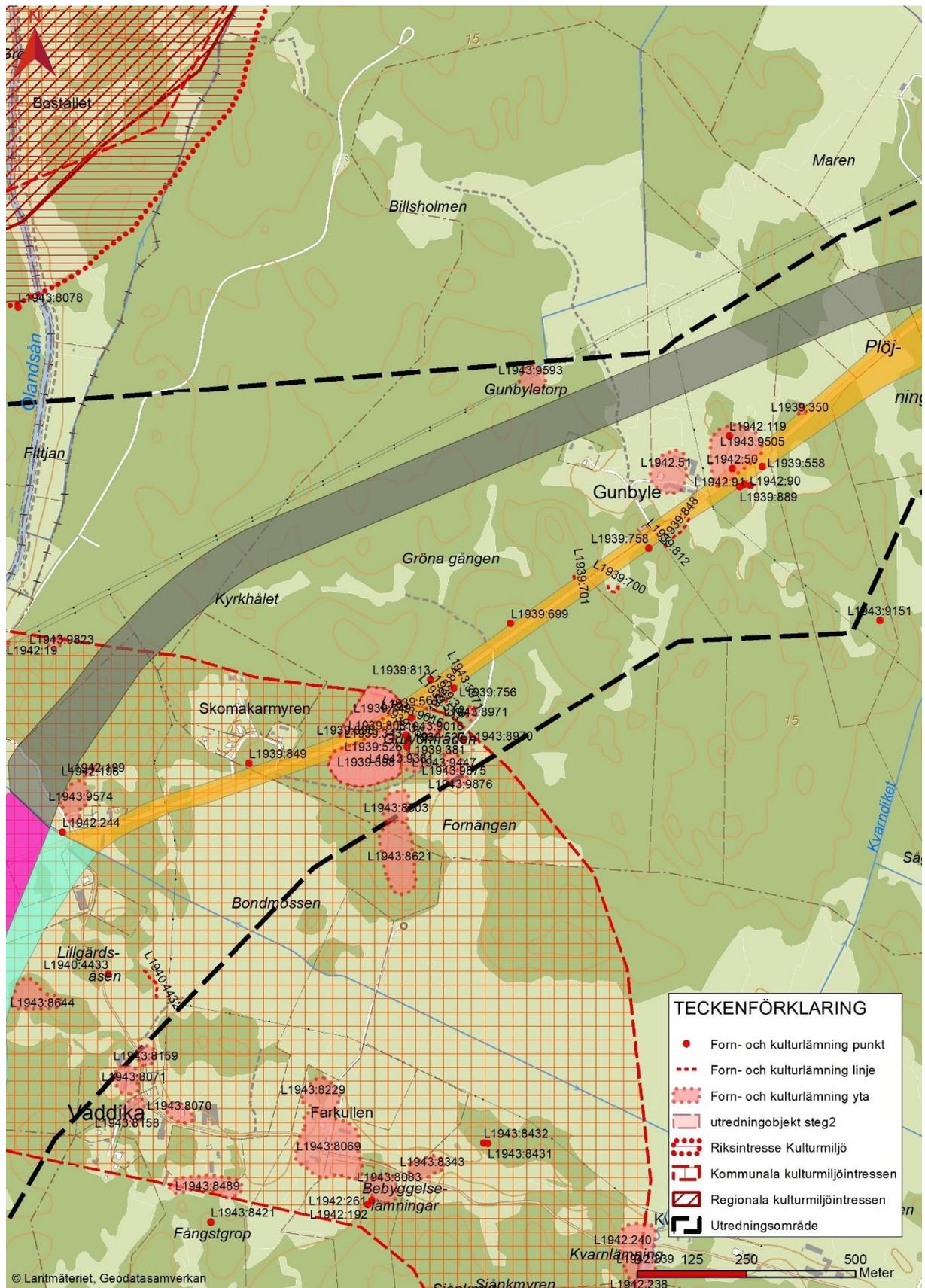
Bilaga 1. Kartor med kända kulturmiljövärden

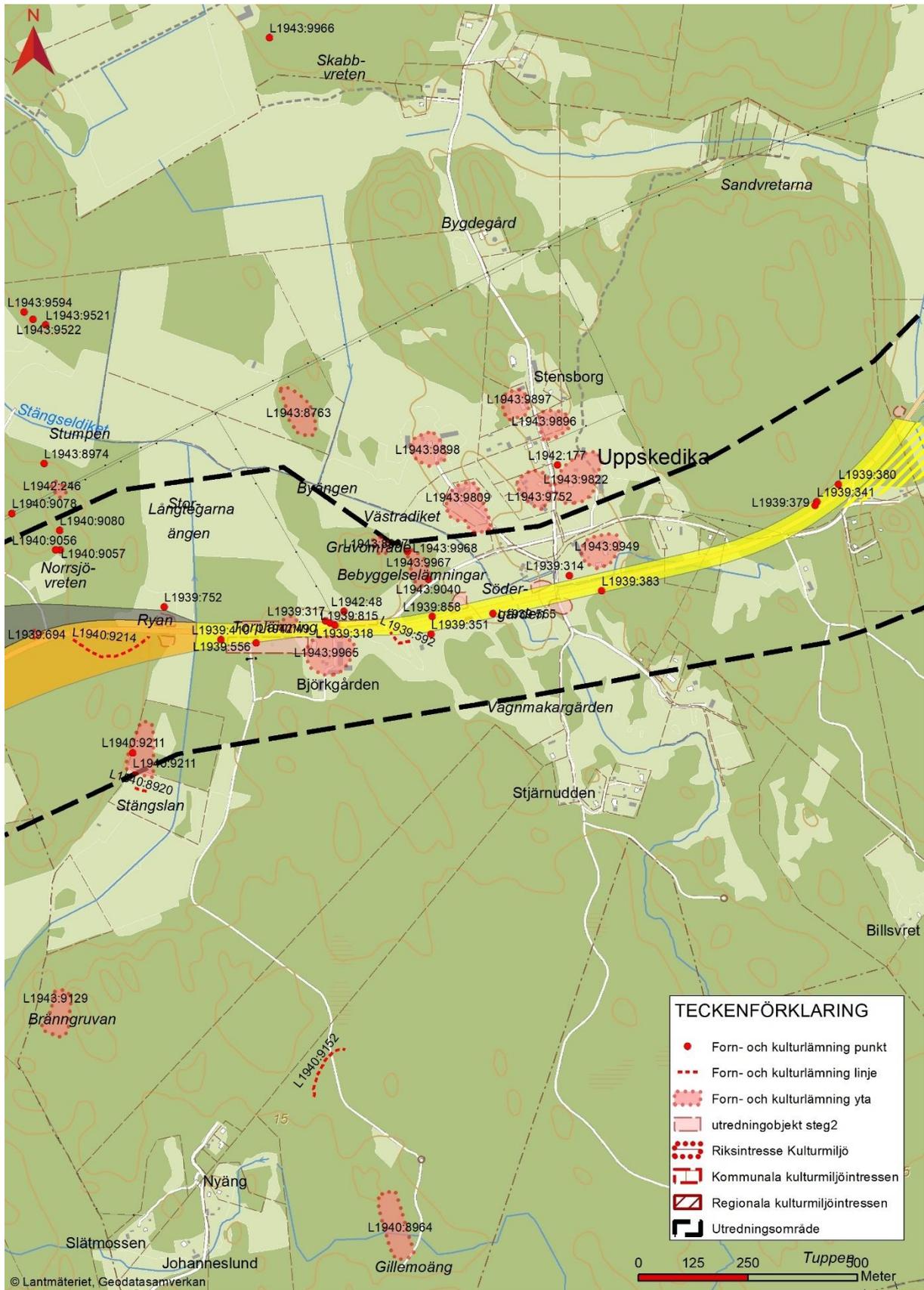
Karta 1. Gimo-Lysta Kulturmiljövärden.

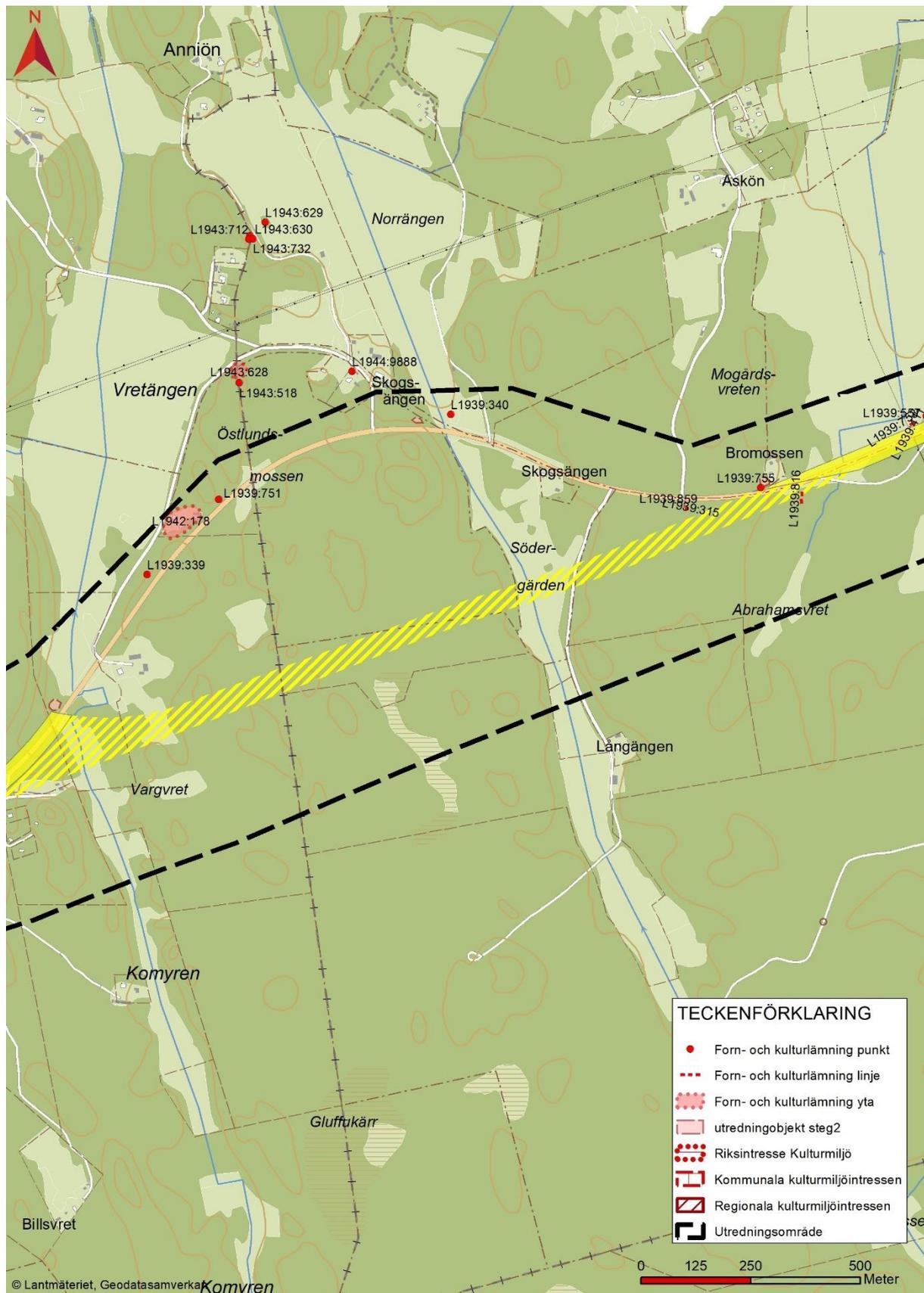
Karta 1. Vägalternativ förbi Hökhuvud Kulturmiljövärden.

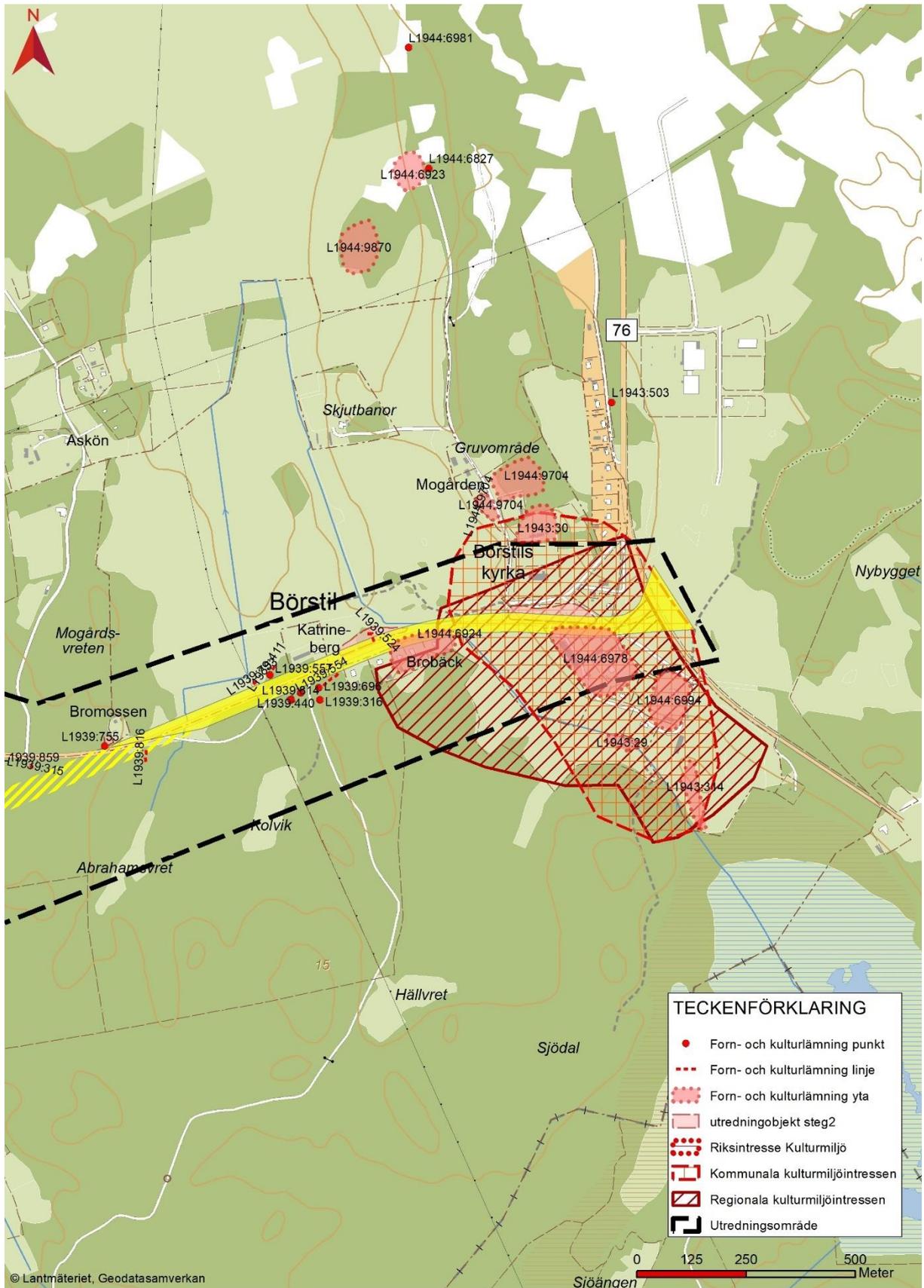
Karta 3. Utredningsområdet kring Gunbyle Kulturmiljövården.

Karta 4. Utredningsområdet kring Uppskedika Kulturmiljövården.

Karta 5. Utredningsområdet kring Skogsängen Kulturmiljövården.

Karta 4. Utredningsområdet kring Börstil Kulturmiljövården.

<i>Fornlämnings-nummer</i>	<i>RAÄ-nummer</i>	<i>Lämningstyp</i>	<i>Antikvarisk Bedömning</i>	<i>Korridor</i>
L1939:591	Skäfthammar 104	Husgrund, förhistorisk/medeltida	Fornlämning	Gul
L1939:565	Skäfthammar 102	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning	Gul
L1939:530	Skäfthammar 100	Hyttlämning	Fornlämning	Gul
L1939:439	Skäfthammar 103	Fyndplats	Övrig kulturhistorisk lämning	Gul
L1943:8211	Hökhuvud 27:1	Gränsmärke	Fornlämning	Gul
L1939:853	Hökhuvud 266	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning	Gul
L1939:855	Hökhuvud 268	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning	Gul
L1939:810	Hökhuvud 265	Stensättning	Fornlämning	Gul
L1939:856	Hökhuvud 269	Stensättning	Möjlig fornlämning	Gul
L1939:893	Hökhuvud 272	Brott/täkt	Möjlig fornlämning	Gul
L1939:890	Hökhuvud 289	Stensättning	Fornlämning	Gul
L1939:851	Hökhuvud 287	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning	Gul
L1943:9084	Hökhuvud 60:1	Vägmärke	Fornlämning	Gul
L1939:607	Hökhuvud 279	Stensättning	Möjlig fornlämning	Gul
L1939:566	Hökhuvud 278	Stensättning	Fornlämning	Gul
L1939:345	Hökhuvud 273	Hägnadssystem	Fornlämning	Gul
L1939:666	Hökhuvud 284	Stensättning	Fornlämning	Gul
L1939:608	Hökhuvud 280	Stensättning	Fornlämning	Gul
L1939:636	Hökhuvud 283	Hägnad	Övrig kulturhistorisk lämning	Turkos
L1939:635	Hökhuvud 282	Fossil Åker	Fornlämning	Turkos
L1939:695	Hökhuvud 344	Röjningsröse	Övrig kulturhistorisk lämning	Turkos
L1939:850	Hökhuvud 286	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning	Turkos
L1939:852	Hökhuvud 288	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning	Turkos
L1939:698	Hökhuvud 292	Gruvhål	Fornlämning	Blå
L1943:8960	Hökhuvud 120:1	Lägenhetsbebyggelse	Fornlämning	Blå+Turkos
L1943:8961	Hökhuvud 120:2	Fossil Åker	Övrig kulturhistorisk lämning	Blå+Turkos
L1943:8644	Hökhuvud 20:1	Gravfält	Fornlämning	Blå+Turkos

<i>Fornlämnings- nummer</i>	<i>RAÄ-nummer</i>	<i>Lämningstyp</i>	<i>Antikvarisk Bedömning</i>	<i>Korridor</i>
L1943:8146	Hökhuvud 26:2	Övrigt	Ingen antikvarisk bedömning	Blå
L1943:9089	Hökhuvud 26:1	Gravfält	Fornlämning	Blå
L1939:891	Hökhuvud 290	Stensättning	Fornlämning	Blå+ Rosa
L1939:892	Hökhuvud 271	Röse	Fornlämning	Rosa
L1939:857	Hökhuvud 270	Stensättning	Fornlämning	Rosa
L1939:854	Hökhuvud 267	Stensättning	Fornlämning	Rosa
L1939:596	Hökhuvud 320	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning	Rosa
L1943:8292	Hökhuvud 130:1	Lägenhetsbebyggelse	Möjlig fornlämning	Rosa
L1939:757	Hökhuvud 312	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning	Rosa
L1939:597	Hökhuvud 321	Hägnad	Övrig kulturhistorisk lämning	Rosa
L1939:412	Hökhuvud 315	Stensättning	Fornlämning	Rosa
L1939:560	Hökhuvud 317	Hägnad	Fornlämning	Rosa
L1939:759	Hökhuvud 323	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning	Rosa
L1943:8490	Hökhuvud 135:1	Gruvområde	Fornlämning	Rosa
L1939:888	Hökhuvud 330	Gruvhål	Fornlämning	Rosa
L1939:847	Hökhuvud 327	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning	Rosa
L1939:562	Hökhuvud 319	Stensättning	Fornlämning	Rosa
L1943:9226	Hökhuvud 64:2	Stensättning	Fornlämning	Rosa
L1943:9225	Hökhuvud 64:1	Stensättning	Fornlämning	Rosa
L1939:807	Hökhuvud 296	Hägnad	Fornlämning	Rosa
L1939:593	Hökhuvud 263	Hägnad	Fornlämning	Rosa
L1939:760	Hökhuvud 324	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning	Rosa
L1939:342	Hökhuvud 298	Stensättning	Fornlämning	Rosa
L1939:413	Hökhuvud 316	Stensättning	Fornlämning	Rosa
L1939:748	Hökhuvud 293	Stensättning	Fornlämning	Rosa
L1939:750	Hökhuvud 295	Stensättning	Fornlämning	Rosa
L1943:8941	Hökhuvud 138:2	Röjningsröse	Möjlig fornlämning	Rosa
L1943:8896	Hökhuvud 138:1	Röjningsröse	Möjlig fornlämning	Rosa

<i>Fornlämnings-nummer</i>	<i>RAÄ-nummer</i>	<i>Lämningstyp</i>	<i>Antikvarisk Bedömning</i>	<i>Korridor</i>
L1943:9440	Hökhuvud 68:1	Fornlämningsliknande bildning	Ej kulturhistorisk lämning	Rosa
L1943:8298	Hökhuvud 15:1	Hägnad	Möjlig fornlämning	Rosa
L1942:244	Hökhuvud 168:1	Bro	Fornlämning	Turkos+Grå
L1943:9574	Hökhuvud 174:1	Område med fossil åkermark	Möjlig fornlämning	Turkos+Grå
L1942:199	Hökhuvud 175:1	Husgrund, historisk tid	Möjlig fornlämning	Turkos+Grå
L1943:9593	Hökhuvud 201:1	Lägenhetsbebyggelse	Fornlämning	Grå
L1939:694	Hökhuvud 343	Brott/täkt	Övrig kulturhistorisk lämning	Vit+Grå
L1939:752	Hökhuvud 346	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning	Grå
L1939:849	Hökhuvud 329	Stensättning	Fornlämning	Gul
L1939:598	Hökhuvud 332	Område med fossil åkermark	Fornlämning	Gul
L1943:9361	Hökhuvud 170:1	Gravfält	Fornlämning	Gul
L1939:527	Hökhuvud 305	Kolningsanläggning	Möjlig fornlämning	Gul
L1939:526	Hökhuvud 304	Kolningsanläggning	Möjlig fornlämning	Gul
L1939:381	Hökhuvud 301	Kolningsanläggning	Möjlig fornlämning	Gul
L1939:343	Hökhuvud 299	Kolningsanläggning	Möjlig fornlämning	Gul
L1939:808	Hökhuvud 297	Kolningsanläggning	Möjlig fornlämning	Gul
L1939:559	Hökhuvud 307	Hägnad	Fornlämning	Gul
L1943:9016	Hökhuvud 25:1	Gruvområde	Möjlig fornlämning	Gul
L1939:749	Hökhuvud 294	Stensättning	Fornlämning	Gul
L1939:561	Hökhuvud 318	Hägnad	Fornlämning	Gul
L1939:553	Hökhuvud 342	Hägnad	Fornlämning	Gul
L1939:813	Hökhuvud 326	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning	Gul
L1939:384	Hökhuvud 314	Hägnadssystem	Fornlämning	Gul
L1939:756	Hökhuvud 311	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning	Gul
L1939:699	Hökhuvud 308	Fossil Åker	Övrig kulturhistorisk lämning	Gul
L1939:701	Hökhuvud 310	Hägnad	Fornlämning	Gul
L1939:700	Hökhuvud 309	Hägnad	Fornlämning	Gul

<i>Fornlämnings- nummer</i>	<i>RAÄ-nummer</i>	<i>Lämningstyp</i>	<i>Antikvarisk Bedömning</i>	<i>Korridor</i>
L1939:758	Hökhuvud 322	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning	Gul+Röd
L1939:812	Hökhuvud 325	Hägnad	Övrig kulturhistorisk lämning	Röd
L1939:848	Hökhuvud 328	Hägnad	Övrig kulturhistorisk lämning	Gul+Röd
L1942:51	Hökhuvud 165:1	Bytomt/Gårdstomt	Möjlig fornlämning	Gul
L1943:9505	Hökhuvud 165:4	Bytomt/Gårdstomt	Fornlämning	Gul+Röd
L1939:889	Hökhuvud 331	Stensättning	Fornlämning	Röd
L1942:90	Hökhuvud 197:2	Stensättning	Fornlämning	Röd
L1942:91	Hökhuvud 197:1	Stensättning	Fornlämning	Röd
L1942:50	Hökhuvud 165:2	Lägenhetsbebyggelse	Ingen antikvarisk bedömning	Gul
L1939:558	Hökhuvud 306	Lägenhetsbebyggelse	Fornlämning	Gul
L1939:350	Hökhuvud 349	Brott/täkt	Övrig kulturhistorisk lämning	Gul
L1940:9214	Hökhuvud 367	Färdväg	Övrig kulturhistorisk lämning	Gul
L1939:410	Hökhuvud 351	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning	Gul
L1939:556	Hökhuvud 353	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning	Gul
L1942:49	Hökhuvud 164:1	Lägenhetsbebyggelse	Fornlämning	Gul
L1943:9965	Hökhuvud 162:7	Bytomt/Gårdstomt	Möjlig fornlämning	Gul
L1939:317	Hökhuvud 347	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning	Gul
L1939:318	Hökhuvud 348	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning	Gul
L1939:815	Hökhuvud 333	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning	Gul
L1942:48	Hökhuvud 184:1	Fyndplats	Övrig kulturhistorisk lämning	Gul
L1939:592	Hökhuvud 354	Hägnad	Fornlämning	Gul
L1939:351	Hökhuvud 350	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning	Gul
L1939:858	Hökhuvud 334	Stensättning	Fornlämning	Gul

L1939:555	Hökhuvud 352	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning	Gul
L1939:314	Hökhuvud 335	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning	Gul
L1939:383	Hökhuvud 313	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning	Gul
L1943:9949	Hökhuvud 163:1	Lägenhetsbebyggelse	Möjlig fornlämning	Gul
L1939:379	Hökhuvud 338	Stensättning	Fornlämning	Gul
L1939:341	Hökhuvud 337	Stensättning	Fornlämning	Gul
L1939:380	Hökhuvud 339	Stensättning	Fornlämning	Gul
L1939:315	Börstil 304	Hägnad	Fornlämning	Gul
L1939:859	Börstil 303	Hägnad	Fornlämning	Grön
L1939:755	Börstil 313	Stensättning	Fornlämning	Gul
L1939:816	Börstil 302	Hägnad	Fornlämning	Gul
L1939:753	Börstil 312	Hägnad	Övrig kulturhistorisk lämning	Gul
L1939:411	Börstil 310	Hägnad	Övrig kulturhistorisk lämning	Gul
L1939:557	Börstil 311	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning	Gul
L1939:814	Börstil 301	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning	Gul
L1939:440	Börstil 300	Smideslämning	Möjlig fornlämning	Gul
L1939:316	Börstil 309	Smideslämning	Möjlig fornlämning	Gul
L1939:696	Börstil 308	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning	Gul
L1939:554	Börstil 307	Hägnad	Fornlämning	Gul
L1939:524	Börstil 306	Hägnad	Fornlämning	Gul
L1944:6924	Börstil 267:1	Bytomt/Gårdstomt	Möjlig fornlämning	Gul
L1944:6978	Börstil 268:1	Bytomt/Gårdstomt	Möjlig fornlämning	Gul

Ord och begreppsförklaringar

Allmänna begrepp

Läsbarhet – är detsamma som möjligheterna att utifrån företeelsens fysiska innehåll och egenskaper utläsa, förstå och kommunicera väsentliga delar av samhällets kulturhistoriska bakgrund och utveckling – företeelsens kulturhistoriska sammanhang.

Kunskapsunderlag – används här i betydelsen ett beskrivande underlag som tas fram för att tydliggöra kulturmiljöns egenskaper och kulturhistoriska värden. Underlaget har inte vägts mot andra intressen, dvs. är inte anpassat till en specifik planeringsprocess eller beslutssituation. Exempel: inventeringar, riksintressebeskrivningar, landskapsanalyser.

Kulturarv – avser alla materiella och immateriella uttryck (spår, lämningar, föremål, konstruktioner, miljöer, system, strukturer, verksamheter, traditioner, namnskick, kunskaper etc.) för mänsklig påverkan. Oavsett om det skrivs i obestämd eller bestämd form – kulturarv eller kulturarvet – innefattar det en mångfald av kulturarv. Ibland kan begreppet preciseras för att belysa särskilda delar av samhällsutvecklingen, t.ex. det biologiska kulturarvet, det industriella kulturarvet eller modernismens kulturarv.

Kulturhistoriskt sammanhang – är ett visst identifierat och avgränsat historiskt utvecklingsförlopp med ingående verksamheter eller aktiviteter som på olika sätt haft en präglade inverkan på en viss företeelse. En företeelses kulturhistoriska sammanhang och uttrycken för detta bildar utgångspunkter för bedömning av dess kulturhistoriska värden. Flera olika kulturhistoriska sammanhang kan tillskrivas en och samma företeelse.

Kulturhistoriskt värde – avser de möjligheter materiella och immateriella företeelser kan ge vad gäller att inhämta och förmedla kunskaper om och förståelse av olika skeenden och sammanhang – samt därigenom människors livsvillkor i skilda tider, inklusive de förhållanden som råder idag.

Kulturmiljö – avser hela den av människor påverkade miljön, det vill säga som i varierande grad präglats av olika mänskliga verksamheter och aktiviteter. En kulturmiljö kan preciseras och avgränsas till att omfatta en enskild anläggning eller lämning, ett mindre eller större landskapsavsnitt, en bygd eller en region. Det kan röra sig om intensivt utnyttjade stads- eller industriområden såväl som extensivt påverkade skogs- eller fjällandskap. Kulturmiljön omfattar inte bara landskapets fysiska innehåll utan även immateriella företeelser som ortnamn eller sägner som är knutna till en plats eller ett område. Kulturmiljön är en del av kulturarvet.

Planeringsunderlag – används här i betydelsen analyserande underlag som tas fram av den som avser att göra något som kan förändra kulturmiljön, där kunskapen ska underlätta vägval eller beslut om lokalisering och utformning. Planeringsunderlag möjliggör avvägningar mellan olika intressen på både översiktlig och detaljerad nivå. Planeringsunderlagen kan vara översiktliga, såsom t.ex. regionala landskapsbeskrivningar, eller mer riktade och projektspecifika, såsom landskapsanalyser, kulturmiljöanalyser, miljökonsekvensbeskrivningar, m.m. Planeringsunderlagen kan omfatta hela eller delar av olika

kunskapsunderlag.

Riksintressebeskrivning – avser den av Riksantikvarieämbetet upprättade redogörelsen för ett riksintresseanspråk. Riksintressebeskrivningen består av en motivering som ringar in områdets riksintressanta kulturhistoriska sammanhang samt en redovisning av olika uttryck för riksintresset.

Uttryck för riksintresset – är sådana inslag i landskapet som är ett resultat av den kulturhistoriska utveckling som legat till grund för utpekandet av riksintresset och som anges i riksintressebeskrivningen. Uttrycken kan bestå av hela miljöer, mindre områden, markslag, byggnader, anläggningar, lämningar, egenskaper och karaktärsdrag samt visuella, funktionella eller andra samband mellan dessa.

Antikvarisk bedömning

Fornlämning är lämningar som vid registreringstillfället bedömts omfattas av skydd enligt Kulturmiljölagen. För att en lämning ska kunna bedömas som fornlämning krävs att den är från forna tider, att den tillkommit genom äldre tiders bruk och att den är varaktigt övergiven och kan antas ha tillkommit före 1850.

Övrig kulturhistorisk lämning används för kulturhistoriska lämningar som enligt rådande praxis registreringstillfället inte utgör fornlämning men som ändå anses ha ett antikvariskt värde. Annan lagstiftning kan även vara rådande och ge lämningen ett skydd.

Bevakningsobjekt/möjlig fornlämning innebär att det inte säkert går att avgöra om det är fornlämning, alternativt det är svårt att göra en besiktning/bedömning på grund av t.ex. tät vegetation (används endast i undantagsfall)

Uppgift om. Uppgift om fyndplats, torp etc innebär att lämningen endast är belagd i exempelvis historiskt kartmaterial eller skriftlig källa. Eventuellt kan lämningar finnas under mark.

Undersökt och borttagen. Äldre undersökningar kan ligga kvar i Fornsök, deras antikvariska bedömning är då Undersökt och borttagen. De kan vara en indikation på att ytterligare lämningar finns i området.

Förstörd innebär att en registrerad lämning funnits på platsen men att denna förstörts. Inget skydd enligt Kulturmiljölagen kvarstår.

Utredningsobjekt. Den antikvariska bedömningen har inte fastställts. Avser t ex boplatsslagen där en arkeologisk utredning steg 2 krävs för att fastställa om det är en fornlämning.

Arkeologiska åtgärder enligt kulturmiljölagen

Arkeologisk utredning steg 1 (AU1)

Syftet med en arkeologisk utredning är att se om fornlämning berörs av projektet. Vid utredning steg 1 görs en genomgång av äldre kartor och arkiv, varefter hela ytan fältinventeras och nypåträffade lämningar registreras, dessa kan gå vidare till förundersökning. Vid AU1 markeras även ytor där lämningar kan tänkas påträffas under mark, dessa områden kan gå vidare till AU2

Arkeologisk utredning steg 2 (AU2)

Vid en utredning steg 2 görs sökschaktning med grävmaskin eller rutgrävning för hand där jorden sällas för att se om lämningar finns dolda under markytan.

Arkeologisk förundersökning (FU)

Syftet med denna är att karaktärisera och avgränsa lämningen. Då tas också prover för t. ex. datering. Om en redan känd forn- eller kulturlämning berörs av exploatering kan länsstyrelsen besluta om en arkeologisk förundersökning utan att någon utredning behövs.

Arkeologisk undersökning (UN)

Vid undersökningen tas fornlämningen bort helt och hållet. Lämningen dokumenteras och kunskapen sparas därmed för framtiden. I särskilda fall kan en lämning, eller ett område med lämningar, bedömas ha så stora värden att den inte får tas bort. Ingen åtgärd Lämningen har inte bedömts hysa så stora värden att den kan bedömas som fornlämning, det kan vara t. ex. övriga kulturhistoriska lämningar. Om möjligt bör dessa lämningar bevaras då de är objekt som hjälper oss att tolka landskapets historia. Annan lagstiftning kan även vara rådande och ge lämningen ett skydd (t. ex. Miljöbalken, Plan- och bygglagen eller Skogsvårdslagen).

Trafikverket, 751 42 Uppsala. Besöksadress: Östunagatan 4, 753 23 UPPSALA
Telefon: 0771-921 921, Texttelefon: 010-123 50 00

www.trafikverket.se